

S Z Á Z A D O K.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Kilenczedik füzet.

1874.

November hó.

Besztercebánya városa műveltségtörténeti vázlata.

í r t a

Ipolyi Arnold.

IV.

A város és lakosai állapota a XIV-dik és következő századokban. Nevezetesebb nemes- és polgárcsaládai, föld- és bányabirtokosai, házi urai. Bányaművelési és hitelviszonyok, tőzsérek, kereskedők, művészek, iparosok, czéhek.

Besztercebánya városa eredetének és keletkezésének az előbbieken vázolt körrajza kétségtelenül csak homályosan és töredékesen volt előállítható. Történetét az összefüggő adatok hiányában csak feltevésekkel és véleményezéssel lehet összefüggővé szőni, az egyes okmányok s adatok hiányos tudósításainak vékony és szakadozott szálainál fogva.

A következő századokbani történetéből is azonban, midőn már a város készen állott és virágzott, eredetének azon fennebb előállított képe még eléggé átlátszik, s egyes ránk maradt feljegyzéseiből s emlékeiből meglehetősen világosan kivehető.

A város legrégibb jegyzőkönyveinek egy-két fennmaradt fülete is, mely a várost és levéltárát ért számos tűzvészből megmentve, mint töredék, félig-meddig elégve, megpörkölvén s elrongyolva maradt meg, nem egy, a városnak még legrégibb korát is jellemző vonást s adatot tartott fenn.

Ezen jegyzőkönyvi töredékek is ugyan már későn, csak 1380. körül kezdődnek. Ámbár még így is városi jegyzőköny-

veink egyik legrégibb és legbecsesebb példányát képezik. ¹⁾ Alig terjednek azonban ezek is egy-két évtizeden túl s jóval rövidebbek, mintsemhogy teljes képet nyújtanának. Mégis számos érdekes adatot szolgáltatnak az akkori s előbbi viszonyok felvilágosítására.

Bennök a mint egyaránt ítéletek és határozatok, kiadások és bevételek, régrendeleti hagyományok s adórovatok, adósságok és tartozások, szóval vagyoni viszonyok feljegyzései foglaltatnak, — ezek közt a város előkelőbb polgárainak és lakosainak, föld-, bánya- és házbirtokosainak, sőt iparosainak és mesterembereinek névsora, ha nem is egészen talán és teljesen, de legalább nagyobb részben fennmaradt. Kiegészítik ezt nevezetesen még a következő századból fennmaradt számadási könyvek is, melyek nagyban amaz előbbeni feljegyzések folytatásaként használhatók s belőlök hiányos adataik pótolhatók. ²⁾

Kivehető belőlök, mikép a városban már ekkor a XIV-dik században a polgári elem, iparosaival, kereskedőivel és bányaművelőivel a nagy többséget képezte. A század vége felé pedig mindinkább emelkedőben volt és túlsúlyra jutott.

Feltűnnek azonban még ezek között is a város vidéke régi birtokos családainak, úgylátszik azon Huntok, az Ivanka-Forgáchok, a Bitter-Balassáknak, kik az előbbi századokban itteni dús bányaleleteik által meggazdagodva lettek részben talán oly hatalmasokká s annyi nagy birtok uraivá, ³⁾ valamint még más hasonló nemes nemzetségeknek itt lakó vagy birtokló ivadékai. Mellettök hasonlóan felismerhetők azután a

¹⁾ A pozsonyi levéltár ily jegyzőkönyvi töredékei már 1350-ben a selmerziek 1364. esztendővel kezdődnek.

²⁾ Lásd az előbbi 1380 után kezdődő s részben még 1431. s 1439-diki részleteket magában foglaló jegyzőkönyvtöredékeket a város levéltárában. Fasc. 370. No. 16. s a régibb számkönyveket úgynevezett Raithbücher, Reitung — melyek régibb városaink levéltáraiban nagy s eddig még ki nem merített adathosszúval kínálóznak — 1482-től kezdődve. Fasc. 915 No. 26.

³⁾ Lásd Kachelmann Gesch. d. ung. Bergst. III. 20. Azért nagyobbára ők eleinte a bányagrófok is és zólyomi főispánok. U. az Ung. Bergb. 67.

várost telepítő idegen vállalkozók és birtokos lovagok előkelő és gazdag családainak örökösei.

Érdekes átmenetben látjuk épen mindezt ezen jegyzőkönyvekből, a mint ezen elemek egymással elvegyűlnék; s észlelhetjük még a processust, a mint belőlök a város polgársága kifejlődik.

Felismerhetjük a város előkelő régi urai és ezek családainak utódait, a mint őket a jegyzőkönyvek, mint nemeseket kiemelik, vitézeknek vagy lovagoknak és nemeseknek nevezik a nobiles nemes, a miles vitéz lovag kifejezéssel, kik még akkor számos jobbágyokkal és földekkel birtak a város faluiban, bányákkal és házakkal a városban. De sajátságosan már nemesi falusi birtokaiktól és jobbágyaiktól, hasonlóan mint városi házaiktól a városnak adót fizettek.

Nevzetesen így említik a város XIV. és XV. századi jegyzőkönyvei a Dancz, Donch vagy Dankó családbelieket a nemesek közt, mint lovagokat, vitézeket, a miles kifejezéssel. Ezek valószínűleg az ekkori zólyomi főispán Donch vagy Dankó (Domonkos vagy Dániel) mesternek ivadékai lehettek. A családok egyes ágai gyakran hiresebb elődeik keresztnévét vették föl, vagy nyerték vezetéknévül. Donch¹⁾ mester László testvérével az okmányokban is különösen így, a vitéz mellék jelző névvel említették.²⁾ Mint I. Károly híve vitézül, győzelmesen küzd az Omode párt ellen Pataknál; ő viszi a király testvérét Andrást Olaszországba. Terjedelmes birtokok ura Zólyom, Liptó, Árva és Hont megyékben.³⁾

Ezekből felismerhetjük, hogy a nevezettek az akkor már szerte elágazott azon Hunt-Paznán nemzetség ivadékai lehettek, kik Besztercebánya városa keletkezte előtt az Ivanka

¹⁾ 1395 alatt Bartholomaeus tenetur Danconi militi stb. Az aadó jegyzékben Domus militis. Birtokáért 23 aranyforint tartozása volt.

²⁾ Hasonlón, mint a város fenebbi jegyzőkönyvében, szól egy okmány Donch és testvére László felől: viri militares, vitéz lovagok. Fej. VIII. I. 475. és Czinár Index e név alatt: strenuus miles.

³⁾ Fejér Cod. D. VIII. 3.74., hol Czinár Index szerint is a hibás Zont helyett Donch olvasandó. És VIII. I. 553, és 7. 14. Thuroc. Chron. II. 97. Bél Not. II. 405. és Kachelmann Ung Bergh. 74.

Forgách ággal s a Bitter-Detreféle Balassákkal a környéknek a koronán kívül főbirtokosai voltak.

A város jegyzőkönyvei 1380. körül már többször szólnak a Donch fiúkról, örökösökről s ügylátszik az özvegyről (Dankyn) is, mint itteni ház, föld és falusi jószágok birtokosairól. És még a későbbi XV. századi számkönyvek is felsorolják Dankó-családnak Beszterczebánya városa már akkori és mai birtokát képező helységeiben levő szászfalusi, jakab- és tótfalusi jobbágyaik után járó tartozásait.¹⁾

A Dankók mellett nevezett Laczkók és Matkók vagy Moczók is (kétségtelenül László és Mátyás) hasonlóan ezen Hunt családbeli ivadékoknak mutatkoznak. Donch egyik testvérét Lászlót már fennebb említők, s a család nemzedéksora is ezen korból több Lászlót említ a XIV. század végén s a következő elején. Ezeket, fiaikat s ivadékaikat érthetik a város jegyzőkönyvei is Laczkók, Matkók s ezek fiai alatt.²⁾ Rendesen épen az előkelőbb családok ismeretes fiai neveztettek így általánosan ismeretes keresztneveikkel.

Hasonlóan a Dankókkal való viszonyban említettnek a Kakasok vagy Gallusok, nevezetesen ezek örökösei és fiai, s ezek közül Gallus vagy Kakas Henselin, kiknek birtokaiért Dankó fizeti be többször az adót; nyilván mint azok rokona vagy osztályosa.³⁾

A város tekintélyes, régi nemesi birtokos családjai közé tartoznak a Barlayak is. Házaikért földjeikért s a város helységeiben, Rudófalván, Antal- és Kinczel- vagy Günczölfalván levő jobbá-

¹⁾ Id. h. de haereditatibus filiorum Danko és Dankyn. Az 1482. és 1493. számkönyvekben Dankin Pawern v. Deutschdorf, Jakob und Wyndischdorf.

²⁾ Id. h. Laczko és filii Laczkonis. Hasonlón Matko és filii Moczkonis tartozásuk is tetemes, 27 aranyforint volt.

³⁾ Id. jegyzőkönyv: Danko dedit de haereditatibus filiorum Galli. És másutt: Danko dedit de bonis Henselini Galli 8 flor. — És filii Galli 36 aranyfor. A másképp ismeretes szepesi Lemniczi Kakasok, Gallusok, a Berzavicziek ősei, aligha volnának ezek alatt kereshtetők.

gyaikért tetemes összegeket adóznak. ¹⁾ E család is ügylátszik a Hunt-Paznán nemzetségből való volt, melynek egyik e nevű ága a fennebbi Lászlóval összefüggőleg jön elő. ²⁾

A Bitter-Balassaféle Detrék ivadékai lehetnek ellenben a jegyzőkönyben nevezett Detre vitéz fiai. ³⁾

Valamint az Ivánkaiak neve alatt még az akkori Ivanka-Forgáchok, talán éppen Ivanka András fia, ki a XIII. század vége felé bányagróf volt, hasonnevű Ivánka fiának utódait lehet gyanítani. ⁴⁾ De ezek birtokai már éppen ezen időtájt másokra átszállottak volt, ügylátszik, a mennyire a jegyzőkönyvek adataiból kivethető.

Nehezebb már meghatározni az adatok hiányában, vajjon ezen régi családokhoz tartoztak-e hasonlóan a Rudófalvi Rudelinék, a Göntzölfalvi Kinczelek, vagy Gönczölök, és mások. A jegyzőkönyvek hasonlóan említik egyaránt a városban, valamint a város faluiban lévő jobbágyaik birtokait. ⁵⁾

Így emlitenek legalább még más itteni nemes családbeli birtokosokat általában a nemesek neve alatt az akkori városi jegyzőkönyvek, városi tartozásaik lefizetése alkalmával,

¹⁾ 1397. i. h. Barlayn tenetur 9 fl. auri. Barla 37 fl. De Villa Rudelini 7 flor. Nem tudom, vajjon a házbirtokosok közt itt előjövő Baray Miklós is ezek közé veendő-e? Az 1482. stb. számkönyvekben: Barlayn pawern von S. Anton, Rudolfsdorf, Kinzelsdorf, Kinzels-erb stb.

²⁾ A család egyik kézirati nemzetség-tábláján a csalomjai ág ivadékanak Lászlónak fia Barla s ennek fia László (1328—1414-ig) neveztetnek. A városi levéltár későbbi okmányai szerint ezen Barlayakat a Liptaiak öröklék.

³⁾ 1393 után i. h. Magister Petrus (a város bírája) mediam hereditatem sitam in metis nostrae civitatis quondam Ditrici filii Militis avi utpote uxoris.

⁴⁾ 1390 körül u. ott. Uxor quondam Henselini von der Ivan Petri Karoli piae memoriae relictæ. Máshol erről, hogy Rosenberger Mihály adósságát elengedi.

⁵⁾ 1390 körül i. jegyzőkönyvben: Villa Rudelini, filii Rudelini. Értvén alattaa városnak mai Rudófalva, Rudeslorf, Rudova nevű helységét. Hasonlón u. ott: Kinezels Erb, a gönczölfalviak öröksége említetik.

midőn a fizetéseket megbízottjaik, talán családbeli rokonaik, gondnokaik vagy csak bérlők teljesítik.¹⁾

Részleteztem ezen adatokat; mert azon érdekes, eddig kévéssé észlelt mozzanatot tüntetik elő, mikép folynak be városaink alapításába a magyar nagybirtokos fő s kisebb nemesi családok, a mint ezek birtokaiktól még adókat is a városnak fizetnek.

Míg ellenben később a nemesi és polgári elem egymásból annyira kiválnak, s a városi hatóság s adó ellen még a városokba később költözött nemesi családok is tiltakoznak, midőn valamely város ezt, régi joga és gyakorlatánál fogva, érvényesíteni törekszik. De úgylátszik, hogy régi városainknak alapítása korszakában az volt állami szervezetünk normalis, rendszeres állapota. Midőn területeik összes birtokosainak önhatározata alkothatta csak a városokat. Valószínűleg csak később, midőn ezen városok idegen eleme erőt vett rajtok és kizárólagos testületeket alkotott, kezdett kiválni belőlök a nemzeties állameszmét képviselő nemesség.

Ezen nyomokat talán még nem egy helyütt lehetne kimutatni. Vizsgálatuk a történetnyomozás egyik kitünő további feladatát képezheti. De legvilágosabban épen ezen később alakuló, bővebb okmánykészlettel rendelkező bányavárosoknál mutatható ki, melyeknek messze kiterjedő határaiban a mint a bányák mindenfelé keletkezve, nagy területeket foglalnak el, úgy látjuk egyszersmind azon jelenséget is szemcink előtt feltűnni, mikép egyesülnek azután birtokosaik egy városi testületté s annak polgáraivá, mint azt a közös haszon és érdek, az állami életnek ezen egyik rendes szabályozója kívánta.

¹⁾ A nemesekért (ügymond 1380 körül a jegyzőkönyv) füzetett Rintfleischin és Bertalan. Lehet, hogy az előbbi családbeli rokon, az utóbbi talán azonos a fennebbi Barlákkal. Ryntfleischin — szól az eredeti szöveg — *dedit pro nobilibus 4 flor. aur.* És: *Bartholomaeus dedit pro nobilibus stb.* Hogy ezen Bertalan a Barlayakkal azonos és a Dankókkal rokon lehetett, tanúsítaná talán az i. jegyzőkönyv következő adata: *Bartholomaeus concessit Danconi militi ducentos flor. aur. taliter, quod prae omnibus aliis ipse sit primus super suas haereditates in solutionibus A. D. 1394.*

Ezen régiebb nemes birtokosok mellette azért mindjárt kétségtelenül az első vállalkozó, birtokszerző telepítők tehetősebb családai foglalnak helyet mindenütt. Beszterczebányán is az előbbieket mellett mindjárt ezek lépnek elő. A számos Henczmannok és Henczelek, a Götzelek vagy Chotselinek neveiben, kiket a város jegyzőkönyvei egyre említenek, ráismerünk még a város első telepítői egyikének és egyszersmind bírójának azon Andrásnak fiára, ki alatt a város a privilegiumot nyerte, s a ki később családjá számára is királyi adományt és nemességet nyert. Ezen gróf vagy comes András hét fia közül ismerjük Gotzelt, Gotzelint vagy Khoczelint, ki testvérének vagy csak közel rokonának, Heinczmann zólyomi grófnak vagy ispánnak, beszterczebányai öröksége részét 48 márkáért adja el. ¹⁾ Valószínűleg még ezek s utódaik keresendők a városi ekkori jegyzőkönyveinek hasonló nevű előkelő birtokosaiban. ²⁾

A nevezetesebb családok közt mutatkoznak: a Czibelek, mint őket a jegyzőkönyvek írják, vagy Czwibelek s ügylátszik Czwikkelek is vagy Czikkelek. Ezekről vette Beszterczebánya mellett levő Garamszegh helység, mint alapítóitól, előbbi Czikkelvalva nevét. ³⁾

A Rudlinek és Kinczeleket már említők, mint a város helységei birtokosait ⁴⁾ a nemesek sorában. De lehet, hogy ezek is az idegen telepítő családok közé tartoznak. Hasonlón kétések a Rintfleischok, kiket előbb a nemesek közt, velők összekötetésben találtunk ⁵⁾, bár sajátos német nevök inkább az idegen

¹⁾ A városi levéltárban 8. 5. alatt Chotslini Comitiss filiorum factio pro parte Comitiss Heinzmann 1326. L. Kachelmannál is: *Gesch. der Berg.* III. 18.

²⁾ Az idézett jegyzőkönyvekben Gotzel, Heinczmann, Hentzelin gyakran ismételve mint házbirtokosok s más adótartozásaikkal.

³⁾ L. Kachelmann *Ung. Bergbau* 88. Az idézett jegyzőkönyvben többször Czibele és Czeghele is. Erre vonatkozik 1390. feljegyzés: Nicolaus de Neyssa tenetur Petro suo avunculo Czeghele quinquaginta polonicales et 1 fertonem. Solvit 16 marcas.

⁴⁾ L. fennebb: Villa Rudelini filii Rudelini és Kinczels Erb Kinczelsdorf.

⁵⁾ I. h. Rynthleischin solvit pro nobilibus. E néven egy régi híres frankfurti család ismeretes a középkorban. L. alább.

családokra vezet. Ilyenek lehetnek a Pumpanok ¹⁾, Rulantok ²⁾, Dytelek ³⁾, Sunderek ⁴⁾, kiknek nagy örökségeik s birtokaik fel-
űn nek.

A bevándorlott idegen telepítők közé tartoznak valószínűleg már a többi nevezetesebb s dúsabb birtokos idegen nevű családok is, mint a Goldnerek és Silbermacherek, kiknek neve jeleli bányászi, arany s ezüsttel foglalkozó eredetüket, a Hose-nitzerek és Glocknitzerek, Kirchenellek és Kisselitzek, Ulman-nok és Knoblauchok, Kolmannok stb. Másoknál a származási előnév jeleli eredetük és származásuk helyét, mint a korponai Glatzelek és Ulmannok, az újbányai Königsbergeek, a körmöczi Cremnitzerek, a szepesi Tyrmannok, az úgylátszik iglói Neu-kirchenek, a rózsahegy-i Rosenbergeek. Nehezebb ráismerni a Von der Hayd névben : származási helyt, mellék vagy előkelő nemesi családi nevet jelel-e? ⁵⁾. Ezek közt csupán csak egy-ket-tőnél vehető még észre az akkori közvetlen külföldi eredet és származás. Ilyenek talán a siléziai Neusstól a Neyssok, a Tescheniek, egy Opaui János. ⁶⁾

Különösen jön elő ekkor a XIV. században két előkelő család : a Győriek, (de Ráb és de Jaurino írva a német és latin jegyzékekben) s a Károlyok (Karolinak írva többnyire). Mind a

¹⁾ 1390 körül i. h. Pumpan Konrád eladja örökségét Péter bírónak. *Obligatae sunt magistro Petro Sartori haereditates sive in montanis sive in aliis locis Conradi Pumpan.*

²⁾ U. O. Henricus Rulant *casam cum nemoribus obligavit. De domibus tenetur*, tehát több háza volt.

³⁾ Az 1393 f. i. feljegyzés szerint azonos lehet a Detrich von Detre Balassa utódokkal.

⁴⁾ *Hanemannus filius Sunder obtinuit domum Patris sui u. ott.*

⁵⁾ A fennebb elősorolt nevek az idézett jegyzőkönyvekben 1382. óta mint a gazdagabb, előkelőbb városi ház-, föld- s bányabirtokosok nevei jönnek elő. Feljegyzem külön a jegyzőkönyv szerint a származási névvel jelölteket. *Ulmannus és Glatzel de Corpona. Nicolaus de Monte és Henselinus Schafner de Monte Regio, később Königsberg és Königsberger, nyilván újbányai, königsbergi. Nicolaus és Henricus de Crempnitz. Tillmann, Tyrmann és Tilo de Scepusio. De Nova ecclesia. Nicolaus Rosenpergh stb.*

⁶⁾ *Nicolaus de Neyss stb.*

kettő épen oly gazdag mint tekintélyes hivatalokat, bíróságokat és tanácsosságot viselt férfiakat mutat. ¹⁾

Érdekesen beszélnek még e nevek, honnan származtak nagyobbára Besztercebánya régi előkelő és gazdagabb polgári családai. Mikép költöztek ide az ország más virágzó városaiból, mint tehetős vállalkozók, bánya-iparosok. Míg közvetlen a külföldről ezeknek ügylátszik kisebb része jöhetett be. Ezek is, nem mint egyszerű paraszt földmives gyarmatok, hanem mint vagyonos vállalkozók, tőzsérek és bányászok telepedtek meg.

Élénk világot vetnek ezek egyszersmind városaink középkori viszonyaira. Látjuk, mint lépnek más régibb virágzó városaink polgárai családi s rokonsági s még ezelőtt bizonyára kereskedelmi-, birtok- s általában érdekviszonyba egymással. Nyilván ama korponai Ullmannok és Glatzelek, a Körmöcziek és Rózsahegyeiek, csak így, mint szakértő bányászok, dúsabb vállalkozó birtokosok s kereskedők költöznek át ide. Többen közülök más bányavárosokban is már dús bányákkal birtak, mint a Königsbergerek például Újbányán, a Tilmannok Selmeczbányán is. Ezen szepesi Tilmannok, Tirman Arnold és fiai Miklós és Iván, valamint a velök rokon Jung családok itteni örökösei voltak később a besztercebányai dús bányabirtokos családok, a Glocknitzerek és Königsbergerek, a szepesi Szatmáriak és Thurzók. ²⁾

A városnak megalakulása utáni ezen első századából ismerjük még annak legtöbb és főbb házai birtokosait is.

Mintegy ötven háznak birtokosát nevezik még a XIV. jegyzőkönyvek adórovatai. Ezen házak urai közt találjuk rendre az előbb felhozott városi előkelőbb lakosok neveit: Barlay, Dankó, Ryntfleisch, Königsberger, Dytel, Sunder, Rulant, Rosenbergh, Károly, Czybel, Haynczmann, Gotzel a Ráb vagy Győri Hosenitzer, Goldner, Silbermacher, korponai Ullmann, körmöczi Miklós, szepesi Tillmann családai mindannyi háziurakként jelennek meg. Ezeken kívül még Márk, Sartor Péter, Schneider (bíró), Stockel, Menil, Udel, Karsner, Brenusch, Koller, Gobel,

¹⁾ A Károlyok már 1303-ban alapítványt tesznek a kórházra. Lásd alább.

²⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 87. 126.

Platten, Loegsch, Mautner, Copper, Veiczal, Ulrik, Kratzer, Cziegenfuess, Gotvispel, Márton, Baray és egy névtelen tót lakos¹⁾ neveztetnek házi urakul.

A mesteremberek közül is többnek volt háza, mint Oswald szabónak, Henel cipellősnek, Péter lakatosnak egy névtelen aranyművesnek és kovácsnak.²⁾ Egy vargának, timár- vagy irhásnak.³⁾ De többször említettven a házaknál ezen mesterségek nevei, nehéz meghatározni, ugyanazon tulajdonosok említettnek-e, vagy mások értetődnek alattok?

Különösen említettik meg a kórház, a kamara, és egy orvosnak a háza.⁴⁾

A jegyzékekben nevezett mintegy ötven ház nyilván a várostér ama kórházai (Ringhäuser) voltak, melyekről febbe említve volt, hogy azok építői és birtokosainak családai alapíták a várost s mindannyian mint bányabirtokosok képezték a sajátlagi polgárságot. Valószínű, hogy ezek közé tartoztak még a térre vezető két fő utcának, az alsó- és felsőnek is házai, miután magán a vásártéren ötven ház nem igen fért volna el; ha azok a maiknál jóval kisebbek voltak is, rendesen a középkorban csak három ablakot számítva az utca homlokzatra. Kétségtől lehetnek s voltak ezenkívül még más házak is. De ezekről a jegyzékek nem szólnak. Nem fizettek-e talán mint csekélyebbek adót? Vagy hogy csak a számos más adófizetők nevei mellett nem jegyeztetett fel, hogy az adó házaiktól járt? Nehéz ezen jegyzékekből meghatározni. Lehet, hogy csupán azoknál, kik más címen is, birtokuktól, bányáiktól stb. adóztak, jön elő külön a házadó feljegyezve. Míg másoknál ez általában az adó feljegyzése alatt értetett. A föld és bányabirtokosok vagyona feljegyzésében ugyan többször előjön a kis ház (casa), gunyhó, parasztház: (casa cum nemoribus vagy in montanis, sőt in alpe) azaz a bánya mel-

¹⁾ Ismételve mint Domus Slavi iratik az 1382. jegyzőkönyvekben.

²⁾ Rendesen csak Aurifaber, Faber, Schmit áll.

³⁾ Többször Domus Gherver (Gerber?), Domus Pellificis, Lederer és Domus Irgher, így olvasom legalább, mi irhakészítő lehet.

⁴⁾ Domus Hospitalis, Kummer, Hensel Ercztin. Később Franciscus Balneator. L. alább.

lett s hegyeken levő gunyhók, melyek majd a bányamunkások telepeire, majd a hegyeken, alpeseken levő baromtenyésztésre s aklokra vonatkoznak. De ezek természetesen soha sem állanak a városi házak sorában. Ellenben az utóbbiak tanúsítják, hogy a város birtokos lakosai, valamiut fennebb említett szántóföldekkel, jobbágyokkal bírván a földművelést, — úgy a magas hegyek legelőin, a havasi fensíkon a marhatenyésztést is űzték.

A város bányabirtokosait azonban csakis inkább a mellékes alkalmi feljegyzésekből ismerjük. Ezek közt is természetesen a város ama fennebbi birtokosai, háziurai s előkelő polgárai neveire akadunk.

Az úgynevezett Ezüsthely (Silberch) bányarészek régi birtokosa Silbermacher volt. 1389-ben Győri Péter és Károly is mint birtokosai neveztetnek. Mig 1393. Károly Miklós, Goldner, Heinzman bíró is részbirtokosok lettek.¹⁾

Az úgynevezett Mélyakna birtokosai voltak: Hosenytz Jakab, Kirchenell Péter, Stockl, Goldner, Károly Miklós és Győri Péter²⁾. Más bányarészesek tulajdonosaiul neveztetnek Pumpán Konrád, Sartor Péter mester, Rulant³⁾ stb.

Egy nevezetes 1387-diki bányapör szerint Sartor Péter mester és bíró és Győri Péter, egyidőben hasonlóan a város bírása és bányaművelő társaik közt nagy pör támad bányabirtokaik s ezek művelése miatt.

A pör, mely a szövetséges bányavárosok esküdtszéke által a király bányatisztje jelenlétében döntetett el, érdekes világot

¹⁾ Id. jegyzőkönyv. A. D. 1389 p. fest S. Jacobi obtinuit Petrus de Rab ex parte Silbermacher de debitis, ita quod anno elapso debet occupare medietatem nemorum Silbermacher et duobus annis elapsis medietatem haereditatis seu possessionum. 1393 Obtinuit iuncher Hansmann Goldner quinque partes in nemoribus in Silberch sitis quondam Karoli iudicis, et Petrus de Ráb cum Nicolao Karoli sextam.

²⁾ 1397 után i. h. Isti sunt cultores des Tyfenstollens. Jacobus Hosenitz habet Schichtonem. Petrus Kirchenell habet Schichtonem. Stockl h. Schichtonem. Hausmann Goldner iudex habet octavale. Nicolaus Karl habet octavale.

³⁾ Conrad Pumpan haereditates obligavit in montan's Magistro Petro Schneider v. Sartor. Henricus Rulant casam cum nemoribus.

vet az akkori bányajogi és bányaművelési, aknanyitási, vízleeresztési gyakorlatra ¹⁾).

Később még a Topperstolln birtokosairól értesülünk egy XV. századi keresetből, mely Gloknitzer Benedek, Langhammer, Kunczovicz és Stür策er György közt fennforgott ²⁾. És 1470. körül a Homokhegy (Sandberg, Mons pirosus) híres rézbányáiról, melyeket Beckenschläger nagyváradi püspök Mühlstein Vidnek adott el ³⁾.

Ezen bánya birtokperek s nevezetesen az átirások, a jegyzőkönyvben egyre olvasható ekkori birtok előjegyzések és elzálogosítások, élénk képet adnak a városnak akkor nemcsak bánya- és különösen réztermelési iparáról, hanem kifejlődött hitel, forgalmi s üzérkedési viszonyairól.

Gyakran előfordúl ezekben, mikép zálogosítják el a nagyobb birtokosok házaikat, földjeiket, összes örökségüket és bányáikat tetemesebb pénzösszegek fejében; melyeket úgy látszik bányáik költséges művelésére, a fémek kiaknázására szükségellenek. A felvett pénz fejében lekötik azután a nyerendő bányatermékeket is, nevezetesen a rézből tetemesebb mennyiségeket.

Legnagyobb vállalkozók egyike volt ekkor nyilván a Goldner család. Az úgy látszik tönkre jutott Silbermacherek és mások bányáit a Károlyiakkal és Győriekkel megszerezve, nagy erővel s befektetésekkel dolgoznak, de kevesebb áldással és szerencsével. A Goldnerek tetemes birtokaikat egymásután zálogba

¹⁾ Id. városi jegyzőkönyv. Datum et actum A. D. 1387. Per civitates praesentibus Pukancz (Bakabánya), de Monte Regio (Újbánya), de Schemnitz. Per mandatum regale itélnek: Petrus de Jaurino et concultores eius ex una, et ex altera parte Petrus Sartor et concultores sui. Bunhardo scansore Domini Regis praesente. Meghatározatván a Flachmarchscheid úgymond, ubi aqua debet descendere stb.

²⁾ Id. jegyzőkönyvben. De a mint a nevek tanúsítják, a feljegyzés már a XV. századból való.

³⁾ 1470 és 73 Supra Cupri fodina et Lazuri viridi montani Sandberg Vito Mühlstein per Episcopum Varadiensem distracta. Városi levéltár 91. 11. és 6. 20.

vetik, majd Goldner Heinczmann a bíró, majd ennek fiai is István s özvegye Taufel Dorottya ¹⁾).

Nem nagyobb szerencsével dolgozhattak a Hosenitzerek úgy látszik s a Gotzelek, Rosenbergekek, sőt a Károly és Győri családok, a Pumpanok, Rulantok, Ulmannok, kik rendre többé kevésbbé hasonlóan elzálogosítják, lekötik birtokaikat, a réztermelés fejében.

Hosenitz és Károly András nagy adóságaik miatt kénytelenek így elzálogosítani Lőcsei Hildebrand és a Sperendorfi Schulteiss Jánosnak házaikat. 1393. pedig Hosenitz Barach Miklóstól fel vesz 227 arany forintot, melyre később csak hét mázsa fekete rezeset szolgáltat ²⁾).

Ullmann összes birtokát leköti Lőcsei Tauselwoltnak 1391-ben és a hitelezett összegért száz mázsa réz kiállítására kötelezi magát ³⁾. Rulant házát és minden szántóföldeit leköti Liptói Ferencznek a kölcsön felvett ezer forintért ⁴⁾. Ugyanezen Liptói Ferencznek és Lőcsei Teuselwolt Jánosnak köti le, hasonlóan a nevezett évben Gotzel fia Mihály házát ⁵⁾. Valamint Rosenber-

¹⁾ 1387 körül i. jegyzőköny. Judex Hansmannus Goldner et filius suus Stephanus promiserunt solvere Fryedvalt de Neyssa et obligant sibi domum agros retro eandem domum, quod vocatur Hofacker. U. ezek obligarunt Hans Kindermann de Neyss pratum suum retro Borchstetel. A. 1397. Ugyanezek obligata est Nicolao Karoli Dorothea uxor Stephani filii Heinsmann, pater Nicolaus Teufil. Obligatus ager Stephani filii Heinsmann Goldner qui dicitur dy Aw (die Au) exceptis pratis adjacenibus Nicolao Barach pro centum et 50 florenis aureis A. D. 1398. Eadem prata obligata sunt Ulmanno de Corpona pro 12 flor. Egymásután tehát néhány év alatt kénytelenek birtokaikat elzálogolni.

²⁾ Id. jegyzőkönyv 1383 — — töredékben: Hildebrando de Leutsch et Johanni Schulteiss de Sperendorf sita in Bystritz — — pro debitis sat magnis quod tunc si praefati Jacobus Hosenitz et Andreas (filius Karoli iudicis quondam) nem fizethetnének, maradjon a hitelezőknél a lekötött vagyon. És 1393 Jacobus Hosenitz, Nicolao Barach ducentos flor. auri et 27. Solvit septem centenarios cupri nigri.

³⁾ Obligatae omnes haereditates Ulmanni Johanni Tauselwolt de 1391, aut solvere tenetur Centum centenarios cupri.

⁴⁾ Obligata domus Ulmanni ex parte Henrici Rulant Francisco de Lyptovia pro mille florenis.

⁵⁾ Joh. Teuselwolt de Leutsch obligata est domus Michaelis filii Gotzel s előbb már 1391 Liptói Ferencznek is.

gher Mihály is házát Weth János, Wenyngh és ama Lőcsei Jánosnak elzálogosítja. ¹⁾

Ezen Lőcsei János, Lőcsei Tausenwolt Hildebrandt, Lorber és János valamint társaik Vlach és Wenningh, azután Liptói Ferencz, egy bécsi Hanko de Vienna nyilván akkor nevezetes pénzemberek, tökepénzesek, bankárok vagy rézzel kereskedő tőzsérek voltak. Mint később mintegy század múlva például a zsidó Hampo Erusztok, a Szerencse Fortunatusok, a Fuggerek és Thurzók, kik hasonlóan mint tőzsérek kezeikbe kerítik Besztercebánya rézkereskedését és bányáit.

Ilyenek a Neyssi Fryedwaldok (kiknek nevei mint mondók a sileziai Neyss és Freiwaltra mutatnak), a Kindermannok, Barachok. Mindannyian nagyobb összegeket kölcsönöznek. Liptói Ferencz az akkor tetemes 1000 ftot előlegezi ama nagy bányabirtokosok fekvőségeire és bányaréztermelésükre.

A XIV. században ekkor máris a rézkereskedés részint Németalföldre, részint Velenczébe s ez által a keletre nagy lendületet vett ²⁾. S a fennebb nevezett tőzsérek lehettek a közvetítők. Miután az egyenes érintkezésről s kivitelről nem szólnak adataink.

Mindez máris terjedt kereskedelemi forgalomra, nagy iparos lendületre és mozgalomra mutat.

Valóban teljes virágzásban látjuk már ekkor Besztercebányán nem csak a kereskedelmet és marterségeket, de a műipart is és művészetet.

A város egyházainak monumentalis alkotványai már a XIII. század vége óta egyre épülőben voltak. És, mint felőlők alább szó lesz, számos építésszt, kőfaragókat, szobrászokat s művészeket, kiket egyre két századon át folyvást foglalkoztattak, tételeznek fel.

De a következő századok számkönyvei is így emlitenek

¹⁾ 1390. Obligata est domus sita in eadem acie versus domum Nicolai Karl, Michael Rosenpergher discretis viris Joh. Vleth cum Wenningh et Hanus de Leutschovia.

²⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 86.

kőfaragókat, építészeket, festőket, harangöntő mestereket, kikkel lejjebb a város ezen műemlékei leírásánál találkozunk.

Nevezetesen előjön már ekkor egy órás is a XIV. század másik felében, János mester, Magister Johannes horológistának nevezve, ki már a század vége körül, úgy látszik a feljegyzésből, meghalt volt. Nevének mester czíme arra mutat, valamint mestersége is, hogy a város nyilvános órájának volt mestere s felügyelője.

A régi egyszerűbb kerekcsépezetű óra éppen akkor még egészen újabb találmány volt. Csak a XIII. század vége felé kezdődik még Olaszországban az ily óraműveknek nyilvános felállítása a templomokon, palotákon és tornyokon. Németországban (ez azonban csak jóval később, a következő században jön divatba. Boroszlót említik eddig mint az első ismeretes helyet, hol 1368-ban állíttatott fel a nyilvános óramű. Míg Strassburgban csak 1370-ben, Augsburgban 1398-ban, tehát talán később jött volna létre, mint Besztercebányán, hol János óramesternek már a XIV. század vége felé bekövetkezett haláláról értesülünk. Míg Pozsonyban csak 1439., Selmeczbányán 1569-ben említetik az óra először ¹⁾). János mester valószínűleg egyenesen Boroszlóhból, Szileziából, hol mint láttuk legrégibb ily óra említetik, hozhatta át művét, miután a feljegyzés atyját Elbelint hasonló szileziai opai származásúnak mondja ²⁾).

Besztercebánya tehát, melynek későbbi híres nyilvános városi óráiról és nevezetes magán óraiparáról majdnem századról századra értesülünk, ekkor ezen közórájával s óramesterével amaz első városok sorában állott.

Hogy ezen óra ily kezdetleges, és a toronyban alkalmazott gépmű volt mutatóval s ütésre haranggal, kerekekkel, kötölen

¹⁾ Rakóvszky Pressburg 9. Kachelmann Ung. Bergb. 151.

²⁾ Az 1380. körül kezdődő jegyzőkönyvének első lapjai egyikén feljegyezve: Uxor Johannis horologistae assignavit in presencia iuratorum omnes res quas idem magister Johannes legavit patri suo, Nicolao de Crempnycz, quem misit Elblinus pater suus, cum litera civitatis Opaviae in qua continetur, quod quando praedictae res legatae assignantur praedicto Nicolao de Crempnitz, tunc nunquam amplius debet praedictam dominam relictam Johannis horologistae impetere.

függő súlyokkal, pondusokkal, nehezekekkel szerkesztve, tanúsítják még a következő XV. századi számkönyvek is. Sok baj és vesződség volt a nehézkes művel. Gyakran kellett rajta igazítani. Minduntalan új erős s legjobb minőségű kötelek, úgymond, kívántatnak rá. Többször előfordúl a tétel, hogy az óramutatót, a harangot kellett igazítani, majd Tamás lakatos mesternek, majd Zéballd mester harangöntőnek. Majd ismét köteleket és ölmot kellett venni a kerekek súlyaira.¹⁾

Korán virágoztak már e mellett más nevezetesebb műiparágak. Különösen az aranyművesség s az ötvös mesterségek, melyek itt az arany-, ezüst- és rézbányák körében épen helyén voltak. A Silbermacher és Goldner fennebbi családnemek már az arany s ezüst előállítóira vonatkozhatnak inkább, mintsem az aranyművesekre. De mellettök említ már az ezenkori jegyzőkönyv aranyművest is és ötvöst. Még pedig az előkelőbb házbirtokos polgárok sorában²⁾

Érdekes, hogy e mellett s más kovácsok vagy ötvösök közt említ még egy magyar kovácsot is: Faber ungarus vagy ungaricus kifejezéssel. A latin általános faber kifejezés összetételeiben, melyek gyakran el is hagyatnak, egyaránt jelentheti a közönséges kovácsot mint az ötvöst. A magyar melléknév pedig hasonlóan származására mint mesterségére is alkalmazható, hogy magyar volt vagy a magyar kovácsságot, ötvösséget üzte. Mi alatt azon magyar ötvösök is érthetők, kik fegyverek és kardok gyártása mellett nevezetesen a magyar arany s ezüst színes zománcz műveket készítették³⁾. A selmeczbányai számkönyvek a XV. századból hasonlóan emlitenek a magyar szabó és lakosok nevei mel-

¹⁾ 1482. számkönyvekben többször: Stricke zu dem Zeuger 55 den. Dem Zeuger zu machen, auf die Glocken fl. 3. Meister Zeholden den pösten Seil zu Thurm. Um Blei zu den Gewichten, zu dem Zeuger. Ismét: Dem Thomaschen und Sohn mit seinem Arbeitern fl. 1. Dem Schmied dass die Zeuger Glocken hat beschlagen. És ismételve: Den Schlossern auf dem Zeuger.

²⁾ Aurifaber, domus Silbermacher stb.

³⁾ Ipolyi Müpartörténeti tanulmányok II. A magyar és erdélyi zománcz. Budapesti Szemle 1874. 10. sz. 232. És Ipolyi kisebb munkái Maarvösművek I. 359.

lett így magyar aranyműveseket. És később hasonlóan ismerjük még az esztergomi, komáromi és érsekújvári magyar ötvös czéheket, mint magokat czéhszabályaikban nevezik ¹⁾).

Meglehetősen számban ámbár aligha teljesen ismerjük a város ekkori XIV. századi iparágait és iparosait.

Az 1382. utáni jegyzőkönyvek adótartozási rovataiban már mintegy hat kereskedőt és szatócsot ²⁾, öt szabót ³⁾, öt cipőst vagy vargát ⁴⁾, hat kovácsot ⁵⁾, két vagy három ácsot ⁶⁾, egy-két molnárt, bognárt, tímárt, késest, fegyverkovácsot vagy pánczélgyártót, bőr- vagy irhakészítőt, sarkantyúst, több halászt, mészárosrost, péket találunk ⁷⁾. Sőt egy mézeskalácsos és viaszkos ⁸⁾, és nevezetesen egy Mihály festő is 1390-ben említettik ⁹⁾.

Kétségtelen, hogy ezek nem képezik az akkori iparosok teljes számát. Ámbár akkor kevesebb mester számosabb legénnyel dolgozott némely mesterségekben. Mint például az ácsok, a kőművesek. Észrevehetjük amaz adórovatokból, hogy gyakran többesszámban jönnek elő beírva bizonyos mesterségek, mint a mészárosok, pékek, a nélkül, hogy az illetők neve külön kitéve volna. Máshol észlelhetjük, hogy több iparos a háziurak rovatába írva, másutt elő nem jön. És valószínűleg több iparos e rovatokból egészen is elmaradt.

¹⁾ Az előbb idézett B. Szemle 236. l. És Kachelmann Ung. Bergh. 102.

²⁾ Az idézett jegyzőkönyvből kivonva: Cramer Kristel, Jacus Lawrencez, Wernuszth, Der nuve Cramer (azaz új). Flascher (piaczi kufár, vagy hogy bádigos, kolompáros?) Péter.

³⁾ Schneider Péter, Lawrencez. Georg. Nicolaus, Hensel.

⁴⁾ Schuster Seydel, Hensel, Laurencz, Venceslaus, Nicolaus.

⁵⁾ Faber: Gotczell, Schmit Michael, Andreas, Janusch Schmidt, Myter.

⁶⁾ Czimmermann Hanko, Peter Carpentarius.

⁷⁾ Molendinator Myter, Bogner Peter, Koller Laczko, Cerdo, (tímár) Messerschmidt, Ulrich, Panzer, Lederer Ullrich, Pellifex Eberhart és Irrherin, Lydererin. Sporer. Piscatores Petrus, egy névtelen, Hano, Gicko. Carnifices Nickel Fleischer, Pistoires Heschal Andreas, Nickel Bece. Jacus Peck.

⁸⁾ Porlac fidem iussit pro Petro Vischer pro medio centenariorum cerac.

⁹⁾ Maler Michael.

A következő századból a teljesebben fennmaradt számkönyvekből már teljesebben is mutatkozik a város többi iparága. Csupán aranyműves mintegy hat jön elő ¹⁾. Míg az előbbiben sajátlag csak egy, legfelebb kettő ismerhető fel. Ezek bizonyára mint a város legtöbb adót fizető iparosai teljes számban irattak be. Míg a többi kézművesek közül csak a tehetősebbek jöhettek jegyzékbe. Mert máskép a közönséges iparosok bizonyára nagyobb számban volnának mint az aranyművesek. És mégis ekkor csak két lakatost ²⁾, egy ötvöst ³⁾, egy késest ⁴⁾, egy rézművest vagy zománczozót ⁵⁾, négy kovácsot ⁶⁾, (holott az előbbi század adórovatában hat kovács volt; de ezek már itt, mint lejjebb látjuk, együttesen czélhben is előjönnek) négy molnárt, két kereskedőt ⁷⁾ de nyolcz piaczi kufárt ⁸⁾, egy timárt ⁹⁾, három szücsöt ¹⁰⁾, egy nyereg és szijgyártót ¹¹⁾, egy fazekast ¹²⁾, három péket és mézeskalácsost ¹³⁾, két asztalost ¹⁴⁾, négy szabót ¹⁵⁾, s ugyanannyi vargát vagy csizmadiát, cipellőst ¹⁶⁾, (a szabók és cipősök az előbbi században nagyobb számban voltak, de lejjebb szintén együttesen mint czéhek is említettnek) több német és külön tót mészáros ¹⁷⁾, s hasonlóan német és tót kalapost ¹⁸⁾ és egy kocsi- és kerékgyártót ¹⁹⁾ találunk feljegyezve.

Ezek mellett külön említettnek még a kőfaragó, építész

¹⁾ Az 1480. számkönyvek szerint ezek : Orbán, Gergely, János Linhart, István és Benigna Goldschmiedtin. ²⁾ U. o. Valtin és Tamás. ³⁾ Miklós. ⁴⁾ Kuncze. ⁵⁾ Lazurernek nevezi a számkönyv; Peter. ⁶⁾ Mátyás, Kristóf Sztrenko, András. ⁷⁾ Molnárok : Wenko, Nyder egyiknek a neve nem olvasható jól, míg a negyedik a kórház melletti malom molnára. — Kereskedők : Handler név alatt egy Hans s másik név nélkül feljegyezve. ⁸⁾ Így fordítom a Fragner, Flaschner, Flaschar kifejezést a budai codex glossoriuma szerint, ámbár itt a Flascher bádogost is vagy kolompárost jelent. Ezek : György, Hensel, Petrós, Ambrus, Schopf, Misko, Flaschar, Urban és Martha Fragnerin. ⁹⁾ Lederer Lőrincz. ¹⁰⁾ Péter, Simon, Jakab. ¹²⁾ Töpfer név nélkül említve azzal, hogy az aranyműveseknek kályhát készített : Den Töpfer um einen Ofen dem Goldschmieden 2 fl. ¹³⁾ Peck és Lebkücher : Tamás, Mihály és Tamás. ¹⁴⁾ Matyás, Pál. ¹⁵⁾ Jakab, István, Mátyás, Ambrus. ¹⁶⁾ György, Mihály, Valter, Gáspár. ¹⁷⁾ Csoportosan említve, hogy a németek 6, a tótok, Windisch, 8 frtot fizet tek. ¹⁸⁾ Hasonlón tót és német kalapos czéh említettik ¹⁹⁾ Wagner, Hans és Radmacher Gregor.

vagy kőmíves, és ácsok legényeikkel együtt. Sőt két vagy épen három festő is; kikkel még a város műemlékei leírásánál is találkozunk. ¹⁾ Hasonlón ekkor harangöntők ²⁾ is, fegyver és páncczelgyártók, sőt a XV-dik század végén már puskaművesek, puska- és ágyúöntők említettnek ³⁾. De az utóbbiak nagyobbára már csak a következő századokban jönnek elő.

Nagyobb czéhtestületeket képeztek már ekkor a közönségesebb iparágak, melyeknek mestereik nagyobb számban léteztek. Czéhmester azonban épen úgy, mint a főbb várostéri házak birtokosa, nem lehetett más, csak a ki egyszersmind bányabirtokos volt. A számkönyvek, az említett mészárosok és kalaposokon kívül, feljegyzik a kovácsczéhet, mely 12 forint adót fizetett, a szabókat, kik 11, a lakatosok és vargák czéhet, kik külön 9 forinttal voltak megadóztatva ⁴⁾.

Kétségtelenül mindannyi iparágak ekkor már is ily testületekben, czéhekben egyesülve lehettek a városban. De a hiányos alkalmi feljegyzésekben nem találjuk ezeket teljesen felsorolva.

V.

A város hatósági, közigazgatási s társadalmi viszonyai a XIV. század óta. A bírák, tanácsnokok, esküdtök. A vezetéknév. Törvénykezés. Ítéletek. Száműzés. A városi jövedelmek s adók. Rendes és rendkívüli költségek. Ajándékok. Vendéglések. Egyházi állapotok. Iskola. Tanítók.

Kórház. Orvosok. Gyógyszertár. Fürdők. Vízvezeték. Közmérleg.

A város közigazgatási és hatósági, valamint társadalmi élete s intézményei hasonlóan még felismerhetők ezen első korá-

¹⁾ A kőfaragók Steinmetze, kőmívesek többször említve. 1490. egy István kőfaragó és István kőmíves (Maurer) legényeivel, sammt Gesellen. Hasonlón Tamás ács és mások (Thomas Zimmermann sammt andere Zimmerleut.) Festők (Maler) Hans, Miklós s egy festő özvegye. (Malerin.)

²⁾ Lásd ezekről alább.

³⁾ A számkönyvekben a XV. század végéről és a XVI. század elejéről többször nevezve puskaműves, (Pixenmacher és Pixenmeister) páncczel és nyíl, kard, vagyis fegyverkovácsok. Dem Panzerfeger 25 denár, umb Pfeil 25 den., für ein Panzer 3 for. 86 denár, umb Swert 70 denár.

⁴⁾ U. ott a számkönyvek feljegyzései szerint.

nól s elég érdekes képet nyújtanak a város műveltségi állapotai ról és közéletéről.

Ámbár az ezekről szóló adatok is nagyobbára csak töredékes s alkalmi jegyzetek, mégis a nagyjából ismeretes hazai városi életnek érdekes részletes illusztrációul szolgálhatnak. Beszterczebányának is hasonló közigazgatása lévén mint más szabad királyi városainknak, erre nézve, valamint középkori városaink ipara, társadalmi s közlete iránt meglehetősen tájékozhatnak már más városaink hasonló emlékei is. ¹⁾

Ezektől Beszterczebánya közigazgatási és társadalmi élete sem különbözött. A városi hatóság s közigazgatás élén a bíró állott, tizenkét esküdt polgárral vagy tanácsnokkal, kik hivatalaikat a választás szerint rövidebb vagy hosszabb időtartamra, rendszeren egy évig ²⁾, tekintélyök s befolyásuknál fogva díjtalanul viselték. Míg mellettük a díjazott városi jegyző, akkor egyszerűn irlnoknak (Stadtschreiber) nevezve, állott. Ő volt a tanács lelke, ki egyaránt a közigazgatási, törvénykezési, kiadási és bevételi jegyzőkönyveket vezette, a határozatokat írta, a számvételt vitte. A választó polgárok száma eleinte az összes előkelő polgárokból, később csak száz választott polgárból állott, kik rendszeren évenként választák meg a bírót és tanácsot. De ezek gyakran évek során át újra megválasztattak.

Már a XIII. században, nemsokára hogy a város privilegiumot nyert 1255-ben, említi egy okmány 1263-ban a városnak első bíráját ama Heinczmann András Comest és később 1282-ben vele együtt esküdt polgárait is, vagy a város tanácsosait. ³⁾

Azontúl a feljegyzésekből csak itt-ott merül fel egy vagy más bíró s esküdtek neve. A XIV. század közepe után egy Ká-

¹⁾ L. a f. i. Budaváros törvénykönyvét. Az e mellett kiadott emlékeket Kovachich Codex Tavernicalis. Kachelmann Gesch. d. Ung. Bergstädte II. 176.

²⁾ IV. Béla privilegiuma szerint is villicum vel iudicem de universitatis consilio eligant et consensu per spacium unius anni permansurum. Endlicher i. h.

³⁾ Cod. Dipl. V. 3. 114. Andreas villicus de Biszterczebania simul cum civibus iuratis de eadem.

roly nevű említették ¹⁾. 1379-ben Hansmann Goldner jön elő már mint bíró, a szövetséges bányavárosok gyűlésen egy Comes Gróf Tolbay Konrád mellett említve ²⁾. 1389-ben és 1393-ban ismét Károly Miklós a bíró, a ki mellett Márk, Ádám és Bertalan városi esküdtek vagy tanácsosok neveztetnek ³⁾. 1390-ben Ádám bíró,⁴⁾ bizonyára az előbbi esküdttel vagy tanácsossal azonos, neveztetik. 1393 után azonban megint Goldner Hansmann volt a bíró ⁵⁾. E közt év nélkül Rosenpergh és Szaniszló neveztetik. Gyakrabban előjön Sartor vagy Schneider Péter mester mint bíró ⁶⁾. Azontúl is a század végéiben, többször névtelenül említett bíró mellett hasonlóan jönnek elő az esküdtek megemlítve s ily minőségben neveztetnek ismét a fennebbemlített Bertalan mellett még Osvald és Kirchenell is, kik mindannyian házbirtokosok, tehát előkelő polgárok voltak, mint neveiket nagyobbára a fennebbi házbirtokosok sorában már ott találjuk ⁷⁾.

Ezentúl csak 1431 és 1439-ből találunk feljegyezve egy Heintz Achtzenicht nevű bírót tanácsnokaival ⁸⁾. S azután már csupán a század közepéről Schweingrettelt ismerjük és végéről 1482 Stürcezer Györgyöt ⁹⁾, ki előbb Hunyadi János itteni bánya-biztosa volt ¹⁰⁾. Utódjai a század végén s a jövő elején voltak: Pergmeister István, Rockinfinger, Sartoris Bálint, .Perger Seraphin sat.: Kik már az itt vázolt korszak után jönnek elő, sor-

¹⁾ Id. jegyzőkönyv 1384. előtti időből mondja quondam Karoli iudicis.

²⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 72.

³⁾ U. o. 1389 és 1393. Nicolao Karoli iudice, Marco, Adamo, Bartholomeo iuratis.

⁴⁾ 1390. i. h. Civitas tenebatur Ade iudici. És Adam iudex fide. iussit stb. L. alább.

⁵⁾ U. ott 1397. Hansmann Goldner iudex.

⁶⁾ J. h. Gyakran e névvel: Magister Petrus Sartor iudex.

⁷⁾ U. o. 1399. Item quando iudex erat cum Bartholomaco item cum Osvaldo. És u. o. quando iudex cum Kirchenell equitavit pro literis ad Dominum regem et cancellarium.

⁸⁾ Id. jegyzőkönyv a fennebbi évek alatt sub iudicio providi vir Heintz Achtzenicht et suorum juratorum.

⁹⁾ Ez évi számkönyv.

¹⁰⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 129. G. Sturcezer Schaffer des Joh, von Hunyad.

ban ismereteseek és rendre fel vannak jegyezve a városi szám- és jegyzőkönyvekben.

Az ezenkori tanácsurakat látszik nagyobbára érteni a számkönyv az úr vagy mester (Herr, Meister) elnevezés alatt; mely czímmel kiválólág a következőket ismételve is illeti 1490-től kezdve: Mühlstein Vid úr, Königsberger Mihály úr, Kollman Handler úr, Stenzell mester, Per Hans úr, Langhans, Umstamb, Kunzovitz, Prokop, Benedek (úgy látszik Glocknitzer), Menyhért, János urak. Ezek közt még egy Sund Bálint emlittetik és Hensel Schaffer (nyilván a Königsbergiek közül), azután ismét Glocknitzer s végre még Laurenzin és Jakab mint mesterek ¹⁾.

Közöttök találjuk ismét, amennyire nemcsak keresztneveikkel neveztetnek, Beszterczebánya legnevezetesebb régi polgárai családi neveit.

Természetesen, a családok neveiben nagy a határozatlanság, sőt folytonos ingadozás uralkodik. Nemcsak helyesírási különfélen, hanem megtoldva és rövidítve, fordítva és latinosítva is nagy változatokkal használtatnak. Többször egészen is elváltoznak, új melléknevek felvetetnek s a régiek elhagyatnak. A régibb családneveknek állandóságáról és régiségéről uralkodó vélemény úgy is csak a tudatlanságból eredt álhiten alapszik. Kevés mai vezetéknev származtatható le csak két vagy három századon át is, hiteles okmányokkal kimutathatóan. A középkorban pedig mintegy a XVI. századig közönségesen épen csak a keresztnév használtott. A XIV. századig a neveknek rendesen csak egy harmada jön elő vezetéknevvel ²⁾. Míg később ezek száma mindinkább nevedik. Beszterczebánya ekkori jegyzőkönyveiben is már a neveknek mintegy fele családnévnek vehető ³⁾.

A budai törvénykönyv 1244-től 1422-ig szerkesztve, már hasonlóan meghagyja, hogy a tanúk nem csak kereszt-, hanem vezetéknevöknél fogva is neveztesenek ⁴⁾. Az előbbi, a keresztnév

¹⁾ Id. városi számkönyvek.

²⁾ Lásd az 1389-diki jegyzőkönyv házbirtokosai névsorát s a többi neveket.

³⁾ Lásd Kriegk Frankfurter Bürgerzwiste 468.

⁴⁾ I. h. 191. Die Zeugen scholl man nennen mit ihren christlichen namen, und auch mit zunamen.

volt azoban ekkor még mindig a lényegesebb. Ezen keresztnemek mellett, melyek nem nagy változatosságot mutatnak, úgy hogy néha még egy családban is több testvér, és gyakrabban atyáról gyermekekre minden ivadék ugyanazon keresztnemet viselte, — kellett azután mellékneveket adni. Ezek rendesen ugyan az alaktól: kis vagy nagy, vagy a kor és szintől: öreg, ifjú, fekete, fehér, veres vétettek. Míg a családoknál kezdetben a származási hely, később e mellett is az alak, a mesterség, a hivatal és más különös tulajdonságok szolgáltaták a vezetéknevet. Erre, valamint a keresztnemekre is nemcsak a szokás, de sokszor a divat is befolyással volt. A classikai renaissance korszakában például e szerint latinositják vagy görögösítik a vezetéknevet; míg a keresztnemet a hellen és római nevezetességektől kölcsönzik. Hasonlón mint a romanticusban ezt a hős és más regékből veszik. A középkorban azonban még ennek az egyéneket sajátosságosan jellemző felfogása, népies, sőt pórias nyers izlése is, vastag gúnyja és tréfája nyilatkozik a vezeték- vagy csak a melléknevekben.

A besztercebányai hasonló nevek is még érdekes pillantást engednek vetni az akkori itteni társadalmi életbe és hangulatba. Sajátosságosan jellemzik ezt például az ekkori nevek: Mint: Kyne stolln (keine Stolln Akna nélkül), Achtenicht (Ne gondold vele), Woltwenicht (akarod vagy nem), Hosenitz vagy Hosenitzer (talán Hosenicht nadrágtalan, sansculotte, a meggazdagodott később tönkre jutott család), Langhelsel (hosszúnyakú), Langhammer (hosszúkalapács), Czibel és Knoblauch (Veres- és foghagyma), Cziegenfüssl (kecskeláb), Læmhover (agyagház vagy udvaros), Ryntfleisch (marhahús), Teuselwolt (talán: akarsz ezeret. A gazdag löcsei bankárok neve). Stockel és Rothstock, Gotwispel, Bierumbwagen, Lederwasch, Halbschuch, Reisaus, Schweingrettel sat. Mindannyi komolyan, gúnynyal és tréfásan jellemzik nyilván eredetileg e nevek viselőit ¹⁾.

¹⁾ Hasonló nevek más városainkból, mint Selmecz, Korpona, Kassa, Buda, Pozsony régi német lakosaié: Lerenwagen, Eisvogel, Müusekönig, Smirstempel, Ungerfeind, Messenkolbel, Freudensprung, Eisenringel, Altkrügel, Kolbenhauer, Mayerwirth, Wassergiesser, Eylausenrock (pozsonyi polgármester 1414) Bösenzüngel. Némely névvel még története is fennmaradt. Így az utóbb nevezett Bösenzüngel selme-

Másoknál ismét látjuk, mint veszik fel a család híresebb férfiai keresztnéveit vezetéknévül. Mint a Heinczmannok (Hans Jánostól) a Donch, Donk, Dankók (Domonkos vagy Danieltől) a Barlak talán Bertalantól, a Gotzelek Gönczöltől sat.

Mindezen ama s eme nevű eredeti családokból azonban a XVI. századon túl is kevés, maig talán egy sem maradt fel Beszterczebányán. Legalább e nevek alatt, mint ily régi és hitelesen leszármaztatható, tudomásunkra éppen nem.

Leányágon azonban s névváltoztatva valószínűleg még több család ezektől származhatik.

A mint azonban ezen neveket a jegyző és számkönyvek fenntartották, velők mindannyival fenntartva maradt egy-egy nyom a város magán, nyilvános és hatósági életéből. Az előbbire a magán visszonyokra vonatkozó adatokat már feljebb méltatva felhasználtuk.

Ezen kívül a nyilvános és társadalmi életben még a közigazgatás és törvénykezés, a hagyatékok és tartozások, a birtokeladások és bevallások, a rendes és rendkívüli kiadások, bevételek, az adók kivetése s befizetése voltak azon legnevezetesebb mozzanatok, melyek időnkint feljegyeztek és könyveztek. Mind ebből is azonban csak kevés, egy-egy töredék maradt ránk, mintegy mutatványúl. A néhány végrendelet és hagyatéki elintézés vagyonátírás, szerződés megerősítés, bánya- és házjegyzék mellett, melyeket már előbb felhoztunk, szintén csak kevés törvénykezési esetet ismerünk a XIV. századból. Ezek nagyobbára erőszakoskodás, gyilkosságok, életbiztonság és közerkölcsiség elleni merényletek feletti ítéletek feljegyzései.

Igy értesülünk, hogy Kysser Péter higanybányája munkásainak haláláért vagy meggyilkolásáért a város polgárai könyvéből kitöröltetett. Hasonlón 1390-ben Hycko is, hogy Woltwe-

ezi gonosz polgár volt, ki az akna kötél elmettségéért számkivettetett. (Lásd egyébkint e nevet Kachelmann Ung. Bergb. 83—109.) De nevezetesen már a külföldi német városokban is, mint például Frankfurtban a beszterczebányai stb. fennebbi nevekhez hasonló neveket találunk. Mint Achtenicht, Rintfleisch, Schweinfleisch, Knoblauch, Eisvogel, Bauernfeind, Judenfeind stb. Kriegk Frankfurter Bürger Zustände, 468 stb.

nicht Gotzel bányamunkását megnyilkolta és 1400-ban Zschunk és Streubel Miklós különféle kihágásaik miatt. ¹⁾).

A város könyvéből való kitörlésnél, mely nyilván csak a város polgárait érthette, súlyosabb büntetés volt a számkivetés, mely a polgárok súlyos büntényein kívül a nem polgároknál, szolgálknál ezek kisebb vétségeire is alkalmaztatott.

Számos ily számkivetési esetet ismernek még jegyzőkönyveink. Számkivettetnek egymás után Hénel, hogy Károly szolgálját, Jekel hogy Tylent Rosenberg emberét, Hanus hogy feleségét, Barnus, hogy egy bányamunkást meggyilkoltak ²⁾).

Mások kisebb erőszakoskodásokért, közerkölcsiség ellen elkövetett bűnökért, s ezek közt leginkább szolgák bűnhődnek számkivetéssel ³⁾. De ezzel bűnhődtek a város hatósága elleni merénylet miatt is a polgárok. 1439-ben ekkép Achtenicht bíró és tanácsai megsértése és rágalmazása miatt Reisaus János száműzetett ⁴⁾.

¹⁾ 1397 után i. h. Petrus Kysser est deletus de libro civitatis pro mortalicio, quod perpetravit in laboratores in mercurio. — Hycko deletus est de libro civitatis propter homicidium quod perpatravit in laboratorem Gotzel Woltwenicht. Deletus est A. 1390. Egy töredék jegyzet — — Zschunk et Nyckel Streubel sunt deleti — pro omnibus excessibus eorum A. D. 1400.

²⁾ U. o. Proscriptus est Henel quod mortificet Karoli servitorem. Proscriptus est Jekel, quod mortificet Tylen in domo Nicolai Rosenperch. Proscriptus est Hannus quod iugulaverit uxorem suam. Proscriptus est Barnusch filius Simonis propterea, quod mortificaverat laboratorem Hyczko Mautner.

³⁾ I. h. proscriptus est Kunsil propter violentiam quam fecit in — — pecoris et pecorum. — Proscriptus est Michael Rosknecht qui servivit Pumpan propterea, quod voluit violare mulierem tempore nocturno. — Proscripti sunt Henel, Cramen et Polner quod violaverunt unum laboratorem — et exuerunt violenter eum stb. Proscriptus est Knybentel propterea quod violaverit mulierem in stuba praeconis et violenter exivit de captivitate cum compedibus et manicantatus (sic) Proscripti sunt sequentes — (nem olvasható töredék) — — legitimam uxorem Michaelis — — sororem Ulman Kynestol — filiam oppressam etiam spoliavit peplo quod Slogher dicitur in theutonico (Lásd Bud. törvk. Slagtuch szó alatt.

⁴⁾ I. h. 1439. Johannes Reisaus est proscriptus ex parte filipensionis (sic) et diffamationis iudicis et unius iurati sub iudicio providi viri Heintz Achtenicht et suorum iuratorum. Itt a Reisaus név hasonlóan az elítélt jellemzésére szolgál, mint fennebb a selneczi Bösenzügel.

A kitörlés és száműzés volt rendesen a kivégeztetés után a polgárookra nézve a legsúlyosabb büntetés. A selmeczbányai törvénykezési feljegyzésekből értesülünk, hogy a száműzés olykor a Tiszántúlra szolt. Talán ezzel egyszersmind a száműzött bányász a tiszántúli, nagybányai, erdélyi s más bányák nehezebb munkáira volt elítélve ¹⁾).

Ezen kitörlés a város polgárai sorából, száműzés a városból azonban többnyire csak ideiglenes volt. Ügylátszik bizonyos évekre szólott, mint az előbb idézett selmeczi esetben. Vagy egy és más módon eleget tévén, az illető felmentetett és kitöröltetett a száműzöttek sorából, még nagyobb vétségekért is, mint gyilkosságért ²⁾).

Gyakori az eset, hogy mint a középkorban általában, itt is nagyobb búcsújárások által vezekelve tesznek eleget a száműzöttek. Mint zarándokok mennek rendesen Achenba a magyar búcsújárások akkori nevezetes helyére, vagy Rómába.

Közönségesen az elítélt kezeseket állít ki, kik vagyonukkal és nagyobb pénzösszeg lekötésével is jótállanak az elítéltért. A zarándoklást bevégezve azután rendesen felmentettek a számkivetés alól s a kitörlés érvénytelennek nyilatkoztatott. Számos érdekes esetet beszélnek meg erről a beszterczebányai jegyzőkönyvek.

Higanybánya munkásai haláláért a város könyvéből kitörölt fennebbi Kysser Péter Achenba kétszer búcsút járt, mások jótállása mellett ³⁾).

Jakus pék hasonlóan tesz eleget a megölt Maurer Mihály lelkeért ⁴⁾. Kyder Jakus megint így Rómába zarándokol ⁵⁾. 1390-ben Ádám bíró jót állott Miklós mészárosért, ki Han-

¹⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 84.

²⁾ Mikus Platko satisfecit pro mortalicio in sororem — Stephani, ideo deletus est de proscriptione. Más elengedések is említetnek e mellett, hol nyilván kisebb vétségek forognak fenn. Így : Philippo est indultum, quod excessit in domo Nemesch. Si amplius excederet, quod absit tunc debet gravius puniri.

³⁾ I. h. 1398. után — — pro duobus itineribus ad beat. Virg. in Aquisgrano super Michael Molner Peter Kysser pro emenda animae Pauli interfecti in curia. Et praedicti fidem iusserunt pro eo.

⁴⁾ Jacus pece satisfecit pro itinere pro anima Mich. Maurer. U. o.

⁵⁾ Jacus Kyder fecit unum iter Roman.

nemann és Leydel nevűek halálának úgy látszik véletlenül vagy gondatlanságból oka volt, hogy kétszer fog búcsútjármni Romába szent Péter és Pálhoz zarándokolva ¹⁾. Nevezetesebb eset még midőn Seldner és Woltawyn beszterczebányai polgárok más selmeczi és zólyomi lakosokkal kezeskednek Voczlób és fiainak három római s egy acheni zarándoklásáért. Azon felül Otel kezeskedik, hogy ha az nem teljesíttetnék, ő felel értők. Ezen esetben, ha az említett kezesek ötet ki nem váltanák, neki rajtok viszkeresetre joga van és magát az ő vagyonokból kártérítve kiválthatja. ²⁾

Ezen ítéletek közt itt-ott még rendőri törvénykezési rendeletek töredékei is fennmaradtak. Ha valaki a város tanácsnokai ellen könnyelműen kardot ránt, úgy mond egy töredékes feljegyzés, már ezen szándéka miatt is kézelvágással vagy átszúrással fenyíttetik. Míg ez mások ellen elkövetetvén, csak a fegyver, a kard, kés koboztatott el, s egy fertót (a forint negyed részét) tartozott a tettes fizetni. A ki nyilvános roszakaratot tanúsít, nem kegyelmezhető meg. A kik a börtönből másokat kiszabadítanak és rejtegetnek, száműzetnek sat. ³⁾

Ezen alkalmilag feljegyzett és fennmaradt töredékek kétségtelenül részletei lehettek a városi régi törvénykönyveknek. De ez már fájdalom elveszett.

Hogy egyébiránt ezen erőszakos korban a gyilkosságok,

¹⁾ Proscriptus est Nicolaus carnifex propterea quod mortificavit Hannemann et Seydel, quod dicitur eyn nachfolger. (L. Bud. törvk. e szó alatt verfolgen üldözésben.)

²⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 105.

³⁾ Id. jegyzőkönyv: Qui coram iurato frivole evaginat cultrum vel gladium, debet eius manus cultro perforari. Qui sic frivole evaginat gladium vel cultrum perdet eum et unum fertonem. — Lásd hasonlót a Codex Juris Tavernicalis 120. fej. 218. stb. S a budai törvénykönyv 231. czikke. A beszterczebányai fennebbi azonban mind a kettőtől lényegesen eltér. Ily töredék továbbá: Cum est in manifesto consilio nulli debet gratia fieri. — És — — educendi ad civitatem, qui violenter exit de civit. stuba praeconis vel excipitur de eadem, et excipientes omnes consimiliter sunt perpetuo proscripti a civitate. Egy másik töredék kezdete: domum propriam debet capite — — ismét németül blawe Schläge — nyilván a verés jelei stb.

erőszakoskodás itt is aránylag gyakori esetek voltak, tanúsítják fenebbi számos ily eseteken kívül más erre vonatkozó följegyzések is. Így beszéli ezek egyike, hogy András Hensel mester fia Hoznitzer Jakabot másokkal üldöztvén, kardot s baltát hányt utána. Máshol hogy támadták meg Venczelt az erdőben, kövekkel rárohanva. Gross Hanus mikép lázított.¹⁾

Mindez s az előbbi számos eset alig néhány évtized alatt fordul elő. Több ezek közül valószínűleg a bányászati sajátos viszonyok által indokolható erőszakoskodásokra s elvadulásra is mutat, mint ez a kezdetleges bányaművelésnél mindenütt előfordul.

Nem találunk egybeáránt más közönségesebb bűneseteket és büntetéseket, még kivégzéseket és az oly gyakori testi fenyítéseket sem feljegyezve. Kétségtelenül csak azon esetek jegyeztettek fel, mint a kitörlés, száműzés, a búcsújárás általi vezeklés és bűnhődésért való jótállás, melyeknek jogi következményei voltak. A többi rövid uton elvégeztetett, feljegyzés nélkül.

Csak a későbbi számkönyvek kiadásai közt találjuk még ezen büntetéseket említve alkalmilag, midőn bevezetik, mi költesett a bitófára, az akasztófa helyreállításáért, a bilincsekért. A hóhérnak a kivégzésért, a vízbefúlasztásért, az elégetésért. A hóhér segédeknek, kik a létrát az akasztófa felhúzták. Annak ki a szegény bűnös asszonyt megseprözte, megvesszőzte :).

De ezen már nagyobbára ismeretes büntetésnemek a későbbi időkg köztudomásra hasonló módon szokásban voltak.

¹⁾ I. h. töredékesen — — Andreas magister Hensel filius — — quod violentiam fecit Jacobo Hosenitzer proiciendo in eum cultellum bipennibus cum aliis annitentes eum mortificare. Hasonlón u. o. töredékben — — tunc temporis iuratorum qualiter ipsum invasit in silvis cum lapidibus irruens in ipsum Venceslaum anno ut supra. És — — proscripti sunt Groess Hanus — quod inceperunt convocationes — — összegyűlekezéseket, lázításokat kezdettek ?

²⁾ Id. számkönyvekben a XVI. század elejéről : többször : Auf dem Pranger. Dem die Leiter auf dem Galgen hat aufgezozen. — Umb Fessel. Dem Poten geben dass er die Arme Sünderin gepässt hat, die man Verbrant. — Dem Meister gegeben sein Lohn, dass er den Gaspar gerichtet hat, und ein Weib ertränkt. Ez a hóhér mester volt, ki rendesen Selmezbányán lakott, s innét szolgálta a bányavárosokat s a környék törvényhatóságait. Kachelmann i. b. 151. És gyűjteményekben a sz. kereszti Regestákban.

Jóval részletesebbek és teljesebbek ezeknél még úgy az előbbi jegyzőkönyvekben, valamint a későbbi XV. századi s következő számkönyvekben a jövedelmi bevételi s kiadási kimutatók, nevezetesen az adózási és tartozási jegyzékek. Kivehető belőlök, hogy a város jövedelmét képezték már ekkor a bányák, a szántóföldek és rétek, a falusi jobbágyok adózásai, a házadó, az italmérési jövedékek — (mert ámbár a tér házainak birtokosai ezen kisebb királyi haszonvételi joggal bírtak, de a városnak ezért úgynevezett borpénzt fizettek) — az iparosok, czéhek, mézsárszékek járadékai, a mérlegpénz, fürdőbér, az úgynevezett pénzszelenczék, (pixis), melyekbe úgy látszik a sarczok, büntetés-pénzek, díjak, talán könyöradományok is gyűjtettek.

A mint ezen jövedelmek nagyobbára évről-évre könyvelve bejegyeztettek, meglehetősen teljes képét állítják elő a város financiai, pénzügyi állapotainak a XV. század óta. Részletezésükbe azonban itt nem ereszkedem, miután ez csak külön kimerítő tanulmány tárgya lehetne, mely e vázlatban nem lenne helyén ¹⁾. Csak általában az eredményt jegyzem fel, hogy a városnak mintegy 4000 arany forint összes jövedelme volt, az aranyforintot körülbelül a mai arany értékével számítva.

Ebből a királyi adóra fizettetett évenként 250 arany forint ¹⁾. De ezenkívül jártak még a rendes újévi ajándékok a király és királyné számára, határozott díjak az udvari s országos főhivatalnokok, az országzászlósok számára: A nádornak vagy udvarmesternek és különösen a tárnoknak, azután a királyi ajtónállóknak, sőt még a szakácsoknak is és alkalmilag a kocsisoknak, mint alább, Beszterczebányának a király általi látogatása alkalmával előfordul. De máskor is járt más főuraknak is, ha a város rájuk szorult; annak valamely szolgálatot tettek; vagy érdekében volt pártfogásukat megnyerni, és magok iránt jókedvüket fenntartani.

Ezen rendes ajándék- és járadékokat más városok statutu-
maiból ismerjük, mint a budai és pozsonyiakat például, hol

¹⁾ Annál kevésbbé, miután ezt báró Nyáry Albert tagtársunktól várhatjuk, ki ezen tárgy szakavatott tanulmányozásával, megírásával szorgalmasan foglalkozik.

²⁾ Míg a főváros Buda ugyanekkor már 4000 arany forintot fizetett. Budai törvénykönyv 32.

még az újévi ajándékok minősége s értéke is meg volt határozva ¹⁾. Rendesen ezüstkupák posztó, gyolcs, lószerszám stb. Beszterczebánya is aránylag hasonló rendes ajándékokat szolgáltatott. Ezek mellett azonban többnyire csak a rendkívüliek jönnek a kiadásba.

Ily rendkívüli alkalomból úgy látszik szolgáltathattak Kanizsay Miklós tárnokmesternek, (kit a besztb. jegyzőkönyv Jánosnak mond, holott ennek fia volt) 12 arany forint tiszteletdíjat. Hasonlón ez időtájt a XIV. század vége felé 18 aranyforint tiszteletdíjt kap a tárnok ²⁾.

Rendesen azonban ezüst kupákat, edényeket, kanalakat, sőt egész lemezeket is adnak ily alkalomkor ajándékban. A XV. század végén s a következő elején így áll feljegyezve, hogy a kamara-grófnak két kupácskát ezüsből s megaranyozva adtak ³⁾. Beatrix királyné udvari emberének, hat márka értékű ezüstlemezt ⁴⁾. Az érsek helyettesének 4 ezüstkanalat ⁵⁾. Hasonlón Thurn Kristóf zólyomi várnagynak 12 ezüstkanalat. Valamint a thuróczi prépostnak is és alispánnak ⁶⁾.

Ezen ezüstitárgyak a város számos híres arany s ezüstműveseinek munkái voltak. A váci püspöknek, valószínűleg mint cancellárnak adott 65 aranyforint értékű kupa mellett feljegyez-

¹⁾ Budán a királynak és királynénak újévkor 21 marka értékű feldolgozott s részben megaranyozott ezüstedények, kaunák stb. jártak újévre. Pozsonyban a királynak csak harmadfél marka értékű ezüst kupa és két darab löveni posztó, a királynénak két marka értékű kupa s egy darab posztó. Az udvari főméltóságoknak leginkább lószerszám és gyolcs járt, meg apróbb pénz. Ezen ajándékok értéke és száma később mindinkább növekedik. Budai Törvénykönyv 328. 297 és a Tárnoki taksák Codex Tavernicalisb.

²⁾ Id. jegyzk. A. 1390. magister tavernicorum dominus Johannes de Kanya — — honorarium 12 flor. aureor — — Item (1399. előtt) 18 flor. auri cum quibus honoraverunt magistrum tavernicorum et suos servitores.

³⁾ Számkönyv 1482. Item so est die Stadt schuldig Herrn Grafen zwei Koplein (kupácska) Silber und Überguldt.

⁴⁾ U. o. Item Herrn Peroth ein plich Silber 6 mark.

⁵⁾ U. o. dem Herrn Bischof vicario verschenkt Löffel 4 fl. 5. d.

⁶⁾ Lásd alább idézve.

tetett, hogy az János mester műve volt ¹⁾). Thurzó Elek és nejének is hasonlóan ily drágább kupákat adnak 105 firt értékben. Míg Verböczynek csak kisebbet küldenek Budára, melynek értéke csupán 14 arany és 72 denár volt ²⁾). Később még Grittinek is visznek ³⁾). De melynek ára helyett, csak tisztítási költségeiről szól a számkönyv. Úgy látszik, hogy ily kupák, ezüstédények, tehát készletben is tartattak. Más alkalommal azonban, midőn a szövetséges bányavárosok együttesen készíttetnek, más városok híresebb aranyműveseit is felkeresik. Így a királyné előbb említett zólyomi várnagya Thurn Kristóf számára a korponai Jakab mester aranyműves által dolgoztatnak két kívül s belül meg-aranyzott fedeles kupát. Ezek a mint értékesebb, úgy valószínűleg ritkább mesterművek lehettek ⁴⁾). 1513. A királynak is együttesen ad a hét szövetséges bányaváros két drágább ezüstkupát melyek árából csak magára 26 firt jött, míg a kancellárnak ajánlékozott költség fejében 11 forint ⁵⁾).

Az értékes ezüstédények mellett leggyakoribbak a fűszerek, melyeket ajándékban visznek és adnak. Lejebb a király látogatása alkalmával halljuk, hogy házgondnokát külön ellátják safránnyal. A zólyomi grófnak visznek a többi közt két font gyömbért ⁶⁾ A turóczi prépostnak is, midőn a hiteles helytől valamely bevallások mását kiveszik, a lefizetett díjon felül visznek még ajándékban ezüstkanalak mellett mandolamagot, aszúszőlőt, fűgét, aszalt halakat ⁷⁾). Másszor Thurzó János adnak bor-

¹⁾ U. o. Bischof von Waitzen ein Kopp v. Meister Hans 65 fl.

²⁾ U. o. Zwei Kopf dem Herr Alex. Thurzó geschenkt und der Frau 105 f. Verböczy zu Ofen 2 Becherlein wegend 1 Mark 21 pis. Für das Silber, Gold und Arbeit geben 14 for. 77 denar.

³⁾ U. o. Von dem Koppel so geen Ofen geführt und Gritti geschenkt zu putzen und zu saubern gegeben 25 denár.

⁴⁾ Kachelmann a selmeczbányai számkönyvekből. U. Bergb. 140.

⁵⁾ Beszterczebányai 1513. és 1521. stb. számkönyvek.

⁶⁾ Id. jegyzőkönyv : Item procuratori (Regis) pro croco, máshol Dominio Laurentio fratri domini David II. libras zinziber.

⁷⁾ Számkönyvek a XVI. század elejéről : Capittel von Thuróc von einem Brief fassionalen paria aufgenommen 1 fl. Herrn Probst geschenk : Mandelkernen, Feygen und Weinperl fl. 3 prewsisch Fisch. 56 d. Preposito et domino vicecomiti, homini regio (valamely határjárás is lehetett vagy statutio) coclearia, vier Löffel stb.

sot, sáfrányt, s Eleknek egy font sáfrányt és borsot, azonkívül halakat ¹⁾. A fűszerek nyilván mint keresett s csak a városok kereskedéseiben található tárgyak alkalmas ajándékok voltak.

Tetemesebb rendkívüli kiadásokat okoztak a más élelmi cikkek, nevezetesen bor, hús, ökrök, lótartásra zab, melyeket igénybe véve a várost látogató, rajta vagy környékén s mellette átutazó s időző főurak kíséreteikkel, csapataikkal okoztak; annak daczára, hogy a város szabadságlevele szerint csak a király szállhatott meg, és szokás szerint csak a tárnok tarthatott ítéletet.

Már 1390-ből feljegyezve találjuk, hogy a szüzfogantatása napján Kanizsai tárnokmester tartására elköltetett 120 forint ²⁾. Máskor a tartás és megvendéglés közös költségeihez járulnak. Mint 1399. előtt a Zólyomban levő tárnok tojás, hús, zab és más szükségesekkel való ellátásához 47 arany forinttal ³⁾.

Megvendéglik szövetséges társaikat a körmöczbányaiakat ugyanekkor, 127 garast költve rájok ⁴⁾. 1513. Verbőczit Libetbányára átutaztában, ételre s italra 14 for. 34 denárt költve, vendégtették meg. Máskor csak a például Thurzóknak adott bor és ökör költsége van feljegyezve ⁵⁾. A város költségén adott hasonló vendéglések, ebédek más városok, például Pozsony stb. számkönyveiben is gyakran találhatók feljegyezve. Pozsonyban erre a városnak külön asztalkészlete is volt ⁶⁾.

Míg Beszterczebányán hasonlóan már csak a város kupáját, kannáját találjuk említve. Mely azonban körülbelül szintén azon szolgálatot tehetette, mint például a czéhkupák és poharak ⁷⁾.

¹⁾ 1513. Herrn Hans Thurzó 7 Lager Wein, Pfeffer, Safran, fl. 11. 45 d. Később Herrn Thurzó geschenkt 1 Pf. Saffran, 2 Pf. Pfeffer. Fisch Hecht und Karpfen lebendig fl. 13.

²⁾ Id. h. A. D. in festo conceptionis consumpsit magister Tavernicorum Dominus Johannes de Kanya centum et 20 flor.

³⁾ U. o. item iudex expendit quando erat magister tavernicorum in Zolio pro avena, pro ovis carnibus, butiro et aliis 47 fl.

⁴⁾ U. o. Crempnicenses consumserunt centum et 27 grossos.

⁵⁾ U. o. 1513 és 1521. számkönyvek.

⁶⁾ Rakovszky Pressburg. Rathaus 14 és 16.

⁷⁾ 1513. számkönyv: Dass man die Stadtkandel gepessert hat: 19. Den.

Még gyakrabban vendégelgettek s vendégeskedtek azonban más felé is, úgy látszik. Mert jóval gyakoriabbak a rendkívüli kiadások közt azon útiköltségek, melyeket a bírák és tanácsosok Zólyomba, Körmöczre, Korponára, Budára, Lipcsére stb. járva, az ott tartózkodó tárnokhoz, és más főtisztviselőkhöz, nemcsak az utra kiadtak, hanem ezeket is megvendégtették, különösen nagyobb mennyiségű borral és más eleséggel ellátva őket, s ezen felül is még tetemesebb ajándékokkal egyre tisztelkedtek nekik. Így vendégelik meg Stybort és kíséretét Korponán 56 pint borral. Kanizsajt Zólyomban ellátják nagy mennyiségű élelmi szerekkel. Dávid zólyomi grófot majd ott, majd Lipcsén több pint borral, egy vég posztóval s asztalterítővel ajándékozzák meg. Hasonlón testvérének Lőrincznek egy pár nadrágot, egy főveget, és húsz pint bort adnak. Dankónak pedig hét forint árú posztót. Ki a mint itt a fennebbi zólyomi főispán mellett neveztetik, bizonyára ennek rokona s az előbb látott beszterczebányai Dankó családbeliekkel azonos volt, kikért ezen Dávid zólyomi főispán is fizetett a városnak ¹⁾).

A bíró és tanácsnokok ezen útjai is a városnak sok költségebe kerültek. Nagybárá lóháton jártak ugyan, mint többnyire megjegyzik számadásaikban ²⁾); de gyakran szekereket és fu-

¹⁾ Id. jegyzőkönyv : Domino Styborio V. equos corponam — — II. florenos auri stb. Item propinavimus Domino Sant sywoy VI. cubulos avenae. Item LVI. pintas vini et servitoribus D. Stiborii. — Item propinavimus D. Laurentio fratri D. David II. libras zinziber I. par caligarum et I. mitram 20 pintas vini. Item Domino Dav di comiti I. parchanum nigrum. (Posztó-nem, Barchent, lásd a kassairól Wenzel értekezését). Item Danconi I. pannum VII. flor. auri. — Item pintas tres Davidi comiti, quas portavit (iudex) in Lyptsch. — Item quando David comedit in solio, IIII. pintas vini, quas propinavit eidem comiti soliensi, quando Nicolaus Karoli erat cum iudice. Item propinavit comiti David duo mensalia (asztalterítő, de felső öltöny is, melyet az asztalnál viseltek L. Ducange Glossariumát, e szó a.) Kanizsai megvendégzése már fenebb volt idézve.

²⁾ U. o. Item quando equitaverunt (iudex cum Oswald etc.) Item Ozschud, Henel Kirchenell II. fl. auri, quando equitaverunt ad Schemnitz. — Iudex quando erat cum Karoli in Crempnitz 3 fl. Item ad solium eundo expendit 23 gross. Item 1 pintam vini, pintam per 8 grossos. Item quin quies equitaverunt provocati a D. David ad Solium, ex-

varosokat is használtak. Ismételve említik Pál rendes fuvarosukat már a XIV. században, kinek kidőlt lovait is felszámítják. És még a XVI-dik században is rendes tót fuvarosa volt a városnak Szlanina, ki majd kocsival, majd lóval szolgálta a várost ¹⁾.

A gyakori, sőt olykor a rendes fizetések rovatába tartoztak a város küldöttei is, kik alatt majd a szövetséges bányavárosokban, különösen Körmöczön tartózkodó követeket, majd csak közönségesebb üzenetvivőket és levélhordókat kell keresnünk ²⁾.

Hasonlón rendesen ismétlődik a város jegyzőjének fizetése, olykor hétről-hétre bevezetve, — valamint a templomra tett kiadások is. Ezekben, lehet, nemcsak az egyház szükségleteinek de szolgáltnak fizetései is befoglaltatnak.

A város egyházi viszonyait illetőleg tudjuk, hogy az keletkezése alkalmával mindjárt privilegiumában plébános-választási, jogot nyert. E szerint a megválasztott az esztergomi érseknek investitura bemutatandó volt ³⁾.

Hogy a javadalom is már a XIV. század elején a tekintélyesebbek közé tartozott, tanusítja az 1332—1338. pápai tizedjegyzék, mely szerint Fülöp beszterczebányai plébános előbb 2, majd 4 márkát fizetett jövedelmétől. Valószínűleg Fülöp egy-

pensae et vinum quod ei adduximus 4 fl. aur. Item novitus equitarunt Budam. Consumpserunt 3 fl. auri. Item quando Kirchenell equitavit ad Montem Regium 3 fl. auri. Az 1482-iki számkönyvben is a követnek Budára 8 frt, 1513-ban két követének országgyűlési költsége: Waltin et Hans im Rakusch verzährt haben fl. 20 és den 50, s az utazásra 5 frt.

¹⁾ Id. jegyzőkönyv. Paulo fuerman. Item quando equus moriebatur, expensae pro equis. Pro carpentariis. Ezen Pál szekeres a jegyzetekben ismételve is előfordul, míg a XV. századi számkönyvekben rendesen Szlanina áll mint fuvaros; még 1521-ben is lóval szolgál Szlanina: am Ross 75 denárért.

²⁾ Pote név alatt a számkönyvekben majd rendesen hetenként fizetve valószínűleg a Körmöczön tartózkodó képviselő, majd a Selmeczre, Libetbányára stb. kiküldött levélhordók.

³⁾ Ut plebanum de communi eligant voluntate, qui per ipsos venerabili patri Strigoniensi archiepiscopo praesentetabitur in perpetuum confirmandus.

szersmind esztergomi kanonok is lehetett, mert a jegyzékben ezek sorában áll ¹⁾).

A város plebániája dúsabb javadalmára gyakrabban kiválóbb férfiak választattak meg bizonyára. Az ily kitünőbb egyházi állásban levők más hivatalukkal elfoglalva, külön al- vagy helyettes-plebánosokat is tartottak, legalább időnként. Mint 1335. János beszterczebányai viceplebános volt ²⁾. Ezenkívül voltak még segédek. A számkönyvekben többször említetik az egyházi szónok is, és káplánja. Nagybányán már 1378. hasonlóan a plebánoson kívül egy predikátor és tizenegy káplán volt, valamint iskolamester és harangozó. ³⁾

Beszterczebányán ezen predikátor káplánjának fizetése, mely a várostól járt, 26 frt volt⁴⁾ a predikátoré és nevezetesen plebánosé tehát jóval tetemesebb lehetett. Javadalma külön birtokból állott, és a város szomkönyvei fizetését azért nem is említik. Voltak földi és egész majorsága, mely a vár alatt terült el. Ezenkívül a városban vagy külvárosokban létezett jobbágyait is említik a városi okmányok.

Jövedelmei az ájtatos alapítványok és hagyományok, valamint a javak gondos kezelése, gyarapítása által, mindinkább tetemesen nevedtek, nevezetesen a kórházi rectoratus alapítványa által, miután ennek rectora, igazgatója is később a plebános lön. Ezekből valószínűleg legalább is hasonló jövedelemmel birhatott, mint az akkori selmeczbányai és budai kiválón javadalmazott plebánosok, kiknek javadalma 48 márkára vagy 194 aranyforintra számíttatott, mi körülbelül megfelel a fennebbi 4 marka tizedfizetésnek.

Az egyházi kiváltságos birtok tetemes gyarapodása, mint

¹⁾ Theiner Monumenta Hung. Sacr. illustrantia I. 572, 573 : a plebano de Solio, itt Beszterczebánya, miután Zólyom de antiquo Solio különböztetéssel fordul elő a jegyzékben.

²⁾ A város levéltárában 448. fasc. 15. sz. 1135. pápai búcsú-okmányban említve. Ellenben Buda privilegiuma (1244. Fejér IV. 1. 327.) egyenesen tiltotta a plebános-helyettes tartását, valamint a város törvénykönyve is, (38 lap. 23. czikk.), kétségtelenül a visszaélések miatt.

³⁾ Kachelmann, Ung. Bergbau, 88.

⁴⁾ 1513-diki számkönyv : Predicatoris capellano 26 fl.

sok helyütt, úgy itt is irigységet költött, s a városi tanács és plébánosok között viszálykodásokat gerjesztett. Ezek okozták később, hogy a plébánossal folytonos, elkeresedett perlekedésben levő tanács a plébániai s rectoratusi javadalmat lefoglalni igyekezett. A reformatió kezdetén megragadta az erre kínálkozó alkalmat, hogy plébánosát elűzve s más papot keresve, a protentismushoz szegődjék, s ezzel az egyház javait elfoglalhassa. ¹⁾

A plébános és segédei mellett folytonosan említve találjuk már a legrégebbi számkönyvekben az iskolamestert is, s az iskolát és tanulókat. Ezek, mint akkor mindenütt, úgy itt is csak is az egyház iskolájáról szólnak, melyben az egyházi imák, vallástan s énekek mellett az elemi tárgyakban adtak oktatást, az úgynevezett quadriviumi vagy triviumi három vagy legfeljebb négy osztályu folyamban. Ez volt az innét elnevezett trivialis, elemi iskola. Feltűnőbb, hogy már ekkor a Beszterczebánya melletti helységekre és kiterjedett az iskola és tanítás, midőn a falukon az iskolázás még igen ritka esetben létezett. ²⁾

Így említettnek már ezen városi számkönyvekben a radványi tanulóknak, vagy tanulóktól járó fizetés, valamint a tanítónak a városi helységek községeitől járó illeték. Valószínűleg egy főtanító alatt több altanító is működött. A számadások legalább külön nevezik meg az öreg tanítót ³⁾. Minélfogva a városi tanügy, úgy látszik, már teljesen rendszeresítve volt. Erre mutatna a fennemlített egyházi rectoratus könyvtárának XV. századi jegyzéke is, melyben számos régi s nevezetes munka már ezen korból, a reformatió előtti időből származott, s a papság valamint a studium, az iskola számára szolgált, — úgymond ⁴⁾.

¹⁾ L. alább a következő korszakban.

²⁾ Kriegk D. Bürgerthum in Mittelalter. Neue Folge. Das Schulwesen, 65. 71. 75.

³⁾ 1489. számkönyv: Den Schülern in den Radvan 25 denár. 1512: Dem alten Schulmeister flor. 6 den. 60. 1513: Dem Schulmeister flor. 6. 1521: Dem Schulmeister de Comunitatibus 6 fl. den 12.

⁴⁾ Az érdekes könyvjegyzék (városi levélt, Prot. nro. 2.): Inventarium librorum Domini Clementis ad piorum Sacerdotum usum studisque ibidem relictorum ex consensu dom. patronorum 1545. inventata. Benne a már újabb protestans könyvek mellett, mint talán a Biblia

Az iskolatanítón kívül még külön orgonász és talán orgona-készítő művész is neveztetik, vagy hogy mindkettő együtt ¹⁾).

Más jótékony intézetekkel is el volt már ekkor látva a város. Hasonlón mint az ország egyéb városaiban, mindjárt kórházak is keletkeznek, s ezek a szent magyar király-leány : a betegeket ápoló Erzsébet nevét veszik fel a XIII. században. Beszterczebányán is ekkor, a század vége felé s a jövő elején alapítottak a kórház,²⁾ melynek tetemes alapítványa és régi temploma részben maig fennmaradt. A város egyházi műemlékeinél az utóbbiról lesz még szó, valamint annak egyházi mükincseiről. A XIV. században egyre már házai, malma, rectoratusa javai említetnek. Ezen kórház a város alsó kapúja mellett, úgy látszik, erődítve volt. Régi leltára legalább említi a nagyobb és kisebb löfegyvereket, bombardákat, puskapor készletét, melylyel a rectoratus háza ellátva volt ³⁾).

A bányászok tartoztak egyházának drága érczes köveket ajándékozni. Ezeket úgy látszik maga a kórház olvasztatta ki. Leltárai említik még a fémek olvasztására használt serpenyőket, a tüzet szító fuvókat, a destilláló, vízszűrő edényeket, melyek az úgyne-

magna latina probe correcta és Melanchton munkái : még régi ritualis egyházkönyvek : Breviarium, Rubricák, Szent Atyák és középkori írók nagyobb számban felsoroltatnak : Rationale divinorum offic. (Durandus) Speculum (Vinc. Bellov.) A decretálisok gyűjtményei. Libri Sententiarum. Tractatus de Sacerdote et Sacrament. Classicusok. Legendae Sanctorum (Jacobus de Voragne). Egy herbarium Bohemicum, több Vocabularium, stb. összesen 80 darabon felül. Kár, hogy a kéziratiak nem említetnek külön.

¹⁾ 1504-iki számkönyv : Dem Orgelmeister. 1521 : Dem Orgelmeister Trinkgeld. Item dem Blasy dass er die Orgel beschaut hat. 1636 : Petrus Schütz Organist. Ez már a protestantismus korából. A zólyomi XV. századi számkönyv szerint az orgonista fizetése egy évre 33 frt 30 denár volt. A pozsonyié 1557-ben ellenben csak 33 frt. (Rakóvszky Presb. i. h. 26.)

²⁾ A városi levéltárban : Historia Xenodochii S. Elisabeth, 355. 1. és Karoli Petri civis fundat. super Xenodoch. 1303. 341. 30.

³⁾ Városi jegyzőkönyv N. 2. 1545. Bombardae seu pixides manuariac maiores numero 5, minores 2, cum 3 talentis pulverum,

vezett kémlőudvarban állottak ¹⁾. Lehet, hogy e vegyeszi eszközök egyszersmind a kórház akkori egyszerűbb gyógyszerei készítésére is szolgáltak.

Hogy azonban a városnak külön gyógyszerháza is volt már régebben, a XVI. századi okmányokból legalább ismerjük ²⁾. Jóval előbb, már a XIV. századi jegyzőkönyvek említik a város orvosait: Henzel orvost s ennek halála után egy Ferencz fürdőst, Franciscus Balneator, ki az előbbi János orvos özvegyének úgy látszik házát megszerezte volt ³⁾. A fürdős Baader, balneator név az akkori orvosok rendes neve. Az akkor nálunk még ritka Ferencz keresztnév, mindössze talán egy-kétszer jön elő a jegyzőkönyvekben, arra mutatna, hogy talán olaszországi származású volt, mint akkori orvosaink nagyrésze. De azért hazai származású orvosokkal is találkozunk már. Ezek egyike Knobloch János a XVI. század közepén, nyilván még a város e nevű régi első családai, a fenebbemlített Knoblauchok közül való beszterczebányai fi lehetett ⁴⁾.

Más hazai városainkban is hasonlóan már ekkor említetnek a gyógyszerházak és orvosok mintegy, a XV. század óta, például Pozsonyban 1478-ban szólnak már a számadások a gyógyszerhárról, míg a következő században a városnak rendes orvosai is voltak ⁵⁾. A műveltebb külföldi városokban már a XIV. század óta említetnek a rendes orvosok és gyógyszerházak ⁶⁾.

Még előbb említetnek a fenebbi beszterczebányai Ferencz Balneatorhoz hasonló fürdősök, Balneator, Baader, kik a középkorban rendszeren az orvosok és borbélyok teendőit végzik és részben ezekkel azonosok voltak. Hazai városainkban is már korán említetnek. Valamint Besztercze, úgy Selmeczbányán is 1369.

¹⁾ U. o. In probatorio, Probierhof: folles quatuor, duas patellas pro mundandis metallis, alombici duo pro destillandis aquis.

²⁾ Városi levélt. 255. cs 2, 4 cs 189. és 41. 895. 54.

³⁾ Id. 1380. jegyzőkönyvben Hans Arczetyn és Franciscus Balneator. Az előbbivel valószínűleg azonos a Magister Hans is.

⁴⁾ Lásd a 2. sz. a. idézetet.

⁵⁾ Rakóvszky Presb. 27. és 41. ezek is olaszoknak mutatkoznak.

⁶⁾ Kriegk D. Bürgerth. in Mittelalt. N. F. Heilkunst u. Aerzte. Apotheken 1. és 60.

neveznek a jegyzőkönyvek egy Hartlub nevű balneatort és 1371. Mertlin Baadert fürdőst. Hasonlón ismeri ezen hivatalt a budai törvénykönyv is ¹⁾).

Amennyire ezek a fürdőkkel összekötetésben működtek, megemlíthető mindjárt itt, hogy a középkor hasonló humanitarius közjótékonyági intézményeihez tartoztak a közfürdők is. Ezek rendszeren a város birtokában voltak s a regale, az adó-haszonvétel egyik nemét képezték. A beszterczébányai számkönyvekben is ekkép találjuk a közjövedelmek és költségek közt említve, a mint a város gondozza, javítja a fürdő-épületeket, szedi a díjat. A XVI. század kezdete óta többször dolgoznak javításán ²⁾). Ezen időtájt adományozza Ernuszt Zsigmond pécsi püspök, a gazdag Ernuszt Bán beszterczébányai bányabérlő és birtokos fia a városnak saját fürdőjét is, mely a mai fürdő-utczában (Bader-Gasse) volt ³⁾. Ebben voltak tehát ekkor az azóta itt elenyészett városi fürdők. Az ily fürdő-intézetek adományozásai s alapítványai gyakoriak voltak már a középkoron át a külföldön. Míg egyrészt közjövedelmet képeztek, másrészt a szegények számára ingyen fürdőalapítványok voltak, az úgynevezett szegény-lélekfürdők. ⁴⁾

A városnak korán volt már vízvezetéke is. Bányaműves lakószai vízlevezetéssel bányáikban g akran foglalkozván a város számára is maig létező vízvezetékeit készítették. A régibb számkönyvek s okmányok már ezek javításáról, fenntartásáról szólnak. ⁵⁾

A középkori városi közintézmények sorába tartozott még

¹⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 104. Budavár. tv. könyve 182. p.

²⁾ 1504. számkönyvek többször említik : Auf dy Badstube, 1517. Iliasch (talán az Illyésfalvi birtokos uraknak) auf Eichenholz zu der Badstube.

³⁾ Super balneo fassio episcopi Quinqueecclesiensis Sigismundi pro parte civitatis. Vár. levélt. 2. 4.

⁴⁾ A XIII. század vége óta gyakoriak a külföldi nevezetesebb városokban, mint regale használva, s alapítványokkal ellátva. L. Kriegk. i. h. n. 7. Badewesen 1—22. stb. Goetzl de Balneis animarum vulgo Seelenbädern 1707. és Melle De ballneis animarum Lubecensibus. 1710.

⁵⁾ Propositiones factae circa aquaeductum stb. Városi levéltár 103. 30—36.

a városi közmérleg. Erre rendesen külön épület s hivatal volt felállítva, hol a mértékek őriztetek s mérő- vagy mázsa-mesterek felügyelete és kezelése alatt állottak. A budai törvénykönyv erről részletesen intézkedik. Mind a külső, mind a városi kereskedőknek tiltva volt saját mértéket használni vagy ilyet boltjukban tartani. Mindnyájan a városi közmérleggel tartoztak élni. ¹⁾ Mint Pozsonyban italmérték hitelesítéséről az 1455. számkönyvekből értesülünk ²⁾. Úgy Sopronban a legújabb időkig a tornyon kifüggesztett királyi rőf (ulna regalis), Bártfán a városház falába bealkalmazott kővéka állott. Hasonlón Beszterczebányán a mérték-hivatal (Waag) számadásaiban gyakran emlittetik. Már a XIV. századi jegyzőkönyvekben többször említetnek a közkiadások, nevezetesen a hengerekre, melyek alatt talán a súlyokat vagy más készleteket kell értenünk ³⁾. Külön mérlegmester Waagmeister volt s ennek a mázsálásért díj járt. ⁴⁾ A külföldi városokban erre eredetileg a város külön tanácsnokai ügyeltek fel, mint ezt például Freiburgban a városnak már 1120-diki rendelete meghagyja ⁵⁾. Mig bányavárosainkban ezen kívül úgy látszik az arany s ezüstpénzek próbájára is hasonlóan a város tanácsnokai rendeltettek ki. Mátyás király 1459-ben kiadott rendelete szerint a körmöczyi kamaránál az aranypénzek értéke próbájára a városi tanács két közbecsülésben levő tagjainak kellett megjelenni, úgy mint az addig is szokásban volt, úgymond.

Ezen mértékház úgy látszik hasonlóan a város terén álló azon nagy nyilvános városi árúházban lehetett elhelyezve, melyről a következőkben a város épületei közt szó lesz.

¹⁾ Budai törvénykönyv 207. lap 411. és következő pontok: Aller habe sollen sy mit der Stadt Wage wegin.

²⁾ Rakóvszky Pressburg 39.

³⁾ Id. h. Petrus Sartor (a bíró) expendit super civitatem — — pro libra VII. fl. praeter ortonem. És pro lignis ad libram. Item pro cylindris ad libram.

⁴⁾ Az id. városi jegyzőkönyvekben a Wagmeister Tax 32 frt stb.

⁵⁾ Gaup Freiburger Stadtrecht 1120. Art. 20. Omnis mensura erit in potestate 24 consulum. És Hormayr Gesch. Tyrols I. 2. 157. 1192, duo ex consilibus vel melioribus.

VI.

A város nevezetesebb történeti eseményei. A királyok látogatásai. IV. Bélától kezdve az Árpád- és vegyesházi királyok Besztercebányán és környékén tartózkodása. A bányavárosok szövetsége s a királyi zólyomi, lipcei, véglesi, saskői várhadnagyságok támadásai. II. Lajos és Zsigmond gyakori látogatásai. Itteni udvartatásuk, fogadtatásaik. A csehek beütése Giskra alatt. Hunyady János itteni táborozásai a csehek ellen. Mátyás király által Besztercebányáról kiűzetésük. Mátyás és Beatrix mulatása a városban. A király rézbánya birtokai. János herceg bányái. Hampó Ernust, Beckenschläger, a Thurzók és Fuggerek bányai bérlete s rézkereskedése.

A létezése első korszakában már is virágzásnak indult város kevésbé vett még részt az országos történeti eseményekben. Csak később emelkedik mindinkább ezek színvonalára, míg idővel az ország nagy történeti jeleneteinek is színhelyévé lesz.

Első századai legnevezetesebb eseményei úgy látszik csak a királyok látogatásai s átutazásai voltak.

Besztercebánya mellett egyfelől alig egykét mérföldre lefelé a régi híres zólyomi királyi vár állott. Míg másfelől fölfelé mindjárt a lipcei vár szomszédságban fekszik. Mind a kettő jóval régibb volt a városnál. A királyok előbbi okmányaiból halljuk említetni már e várakat s értesülünk a felől, mint időznek ezen váraikban, mint vadásznak itt, mint utaznak erre fel s alá. És köztük az útban feküdt Besztercebánya.

A későbbi árpádkorszaki királyok közül már IV. Béla, a város megalapítója, erre jártában gyakran látogathatta. 1237 óta többször megfordult Zólyomban. 1257-ben útjában látjuk ismét Lipcsére menet. Kétségtelen, hogy ekkor útja csak Besztercebányán vihette át. Hol már előbb is alkotását, az új várost megtekinthette, miután 1255-ben a város szabadalmait kiadva, a városban való megszállás királyi jogát magának s utódinak fenntartotta.

És utóda is IV. István 1271-ben erre járván Lipcsén és Besztercebányán, a város kiváltságait újra megerősítette ¹⁾.

¹⁾ Ráth Magy. királyok tartózkodási helyei 1238, 240, 1247, 1254, 1275, 1271 stb.

Hasonlóan IV. László, a kún, 1280. január 16-dikán Beszterczebányán mulat, mint okmányai itteni kelte tanúsítja, melyekben a Radványi családnak ott új adományt oszt ¹⁾. E vidékről szóló más adományai nagy értékű paripákért vagy ménékért, tanúsítják, hogy itt mulatása közben a vidék előkelő dús birtokosaitól szerezhette becses lovait, midőn érték itt falukat osztogat a város határain.

III. András is, az utolsó Árpádfi, ügylátszik különösen érdeklődik a bányavidékek iránt. A Huntok, Forgáchok és Balasák helyett, kik eddig mint az egész környék főbirtokosai, urai és főispánjai, voltak egyszersmind annak bányagrófjai is, most az Olaszhonból magával hozott hiveit, a flórenczi Balduint és Merculint teszi bányagrófokká ²⁾.

A királyi szék üresedése alatt, a hosszantartó trónversengések közt, keveset hallunk a városról. Az Anjou dynasziával azonban a mint nagy lendületet vesz a bányaügy és emelkedőben vannak a bányavárosok, I. Károly is többször megfordult úgy látszik e vidéken.

Különösen Körmöcz töle nyeri már királyi városi kiváltságát, s emelkedik most általa fel a többiek rovására. Bizonyosan ez időtájt jövedelmezőbb aranybányái miatt lesz a Károly által először készítettett aranypénzek verdéje, s általában az országnak ezentúl egyik legnevezetesebb pénzverő helyévé. Míg állítólag előbb IV. Béla alatt, épen úgy az akkor általa várossá emelt Beszterczebányán verettek volna ezüstös tartalmú rezéből egy ideig e király ismeretes durva nyomatú rézpénzei. De a mit inkább csak véleményezni és gyanítani, mintsem biztosan állítani lehet ³⁾.

A pénzverdéje jelentősége által most a többi bányavárosok föle emelkedő Körmöcz lett az ekkor alakuló bányavárosi szövetségnek főhelyévé. Ezen szövetségbe Beszterczebánya és Selmecz, a közelben lévő más kisebb bányavárosokkal lépett.

²⁾ Fejér Cod. Dip. V. 3. 17. 80. és 75. stb. Kachelmann Ung. Bergb. 60 — 69.

¹⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 67 — 8.

²⁾ Lásd Kachelmann Gesch. II. 123.

Számra rendszeren hét volt ezek közül egyesülve, de időnkint több is vagy kevesebb tartozott közéjük ¹⁾).

Ezen szövetség mintegy a német kereskedő Hansavárosok mintájára alakulva, inkább magánjogi, anyagi s kereskedelmi, mintsem történeti, politikai vagy csak országos közjogi jelentőséggel bírt.

A szövetséges bányavárosok rendszeren felsőbb folyamodványú bányaperes és közös ügyeiket tárgyalták közösen összes városaik polgáraiból összeállított esküdtszékeiken. Hasonlón mint más szabad királyi városaink is a budavárosi s korponai törvény szerint egy vagy más városba fellebezték törvényszékeiktől ügyeiket ²⁾. E mellett közérdekű ügyeikben együttesen folyamodtak az ország főhatóságaihoz s a királyhoz. Együtt közköltéségen készítették, adtak és vittek ajándékokat, mint már felebb olvastuk; és megvendégelték hasonlóan a náluk egyik vagy másik városban ítélőszéket tartó tárnokot, az adót rájuk kivetett és ezen királyi járadékokat beszedő kincstárnokokokat és a kamara főnökeit.

Bányavárosaink ezen szövetségének történetét egyébiránt már a hazai jogtudomány tárgyalja. Bővebb részletes előadása pedig még további történelmi tanulmányaink feladatául marad ³⁾.

A német Hansához hasonló politikai sőt rendőri biztosságot nem igen nyújtott a szövetség. Bár egyszer és másszor szövetséges bányavárosaink fegyveres védelmi szövetkezéssel is egymást segítték. Rendszeren mégis azonban a városaik körül álló zólyomi, lipcsei, saskői, véglesi sat. királyi várak hadnagyai- és főispánjainak nyomása és hatalmi fölénye alatt állottak. Ezek mindenfelé épen útvonalaik erősebb főpontjain uralkodtak. És kereskedelmőknek és birtokaiknak gyakran inkább kárára, mint biztonságára szolgáltak. A besztérczebányaiak egyre viszik az

¹⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 72.

²⁾ Az előbbi fejezetben hoztam fel példát erre Besztérczebánya jegyzőkönyvéből. Teljesebben maradt fenn ugyan ezen eset s több hasonló leírása a selmeczbányaiban. Melyből Kachelmann tesz közléseket. Ung. Bergb. 86.

³⁾ Wenzel Gusztáv munkáiban. Újabban eziránt báró Nyáry Alberttől várhatunk érdekes tanulmányokat.

ajándékot Zólyomba, Lipcsére, mint már előbb közlött jegyzőkönyveik adatai erről folyton szólnak. Majd panaszkodnak polgáraik letartóztatása, másoknak az úton, hidakon megvámoltatása miatt. Lipcsén elfogják polgárait, Zólyomba és Véglesen vámmoltattatják őket ¹⁾.

Selmez- és Körmöczbánya s a többi városok elkeseredett harczban állnak a saskői királyi várhadnaggyokkal. Az Anjouk s a többi vegyes házakbeli királyok által behelyezett Csetneki Bebekek, Vesszősök vagy Veszesek, az Uporok és Zubonyák, a Kollerek és Dócziak majd birtokaikat el-el foglalják, majd városaikat és polgáraikat megrohanják. Gyakran éveken át valóságos háborúkat viselnek és ütközetekben csatáznak, melyekben rendszeren a békésebb polgárok húzzák a rövidebbet ²⁾.

Királyi szabadalmaik ilyenkor nem sokat használnak. Végre is újabb királyi védelemért folyamodnak; szabadalmaik újon megerősíttetnek. A királyok, az országos főkormány és törvényszékek ilyenkor rendszeren pártfogolják. Megvédeni, régi jogaikban fenntartani törekszenek őket elnyomóik ellen, ha folyamodnak, felmennek Budára, vagy midőn a királyok és főhivatalnokaik személyesen lejönnek. Itt bíráskodnak, osztanak kegyeket s új okmányokat, védleveleket adnak jó pénzért, s ilyenkor ismét rendszeren újra megerősítik szabadalmaikat is vagy újabbakkal

I. Károlyt is így többször itt találjuk. 1339-ben, valamint (tetézik ³⁾)

¹⁾ Id. jegyzőkönyv 1380. után: Item quando novitus equitavit Budam propterea, quod castellani de Lyptsch captivaverunt nostros violententer: Consumpserunt 3 fl. auri. Dedit 24 gross. pro litera, emit Paulo 1 arcum (equum?) in corpora 26 gross. Hasonlóan a zólyomi, véglesi vámfizetes miatt számos panaszos okmány a levéltárban. S a híres 1499-diki pör a vámmentesség s az erdőbirtok miatt. (Lásd Kachelmann Gesch. III. 127. közölve.)

²⁾ Kachelmann Ung. Bergb. 77.

³⁾ Lásd az előbbi mint mennek Budára a Lipcsén elfogott polgáraik ügyében. Hasonlón ily véd- és menlevelekért Zólyomba s a királyhoz: i. h. Item quando iudex cum Kirchenell equitavit ad David pro literis ad dominum regem et ad cancellarium: centum denarios; et pro alia litera 1 fl. És quando equitaverunt in Lypt. ad dominum regem 3 flor. auri. Item pro litera expeditori cancellarie 1 fl. auri.

1340-ben az őszi időszakot ismételve a város környékén, szomszédságában tölti, valószínűleg hosszabb és nagyobb vadászatok tartva Zólyomban, és Besztercebányán átmenet Lipcsén, mely alkalommal ismét Besztercebányának és több bányavárosnak szabadalmait itten megerősíti.

Még gyakrabban találkozunk itt utódjával I. Lajossal. 1344. óta vannak már Zólyomban, majd Lipcsén is kiadott okmányai. Mindkét helyütt élete végeig számtalanszor s annak végső éveiben 1382-ben még utóljára is huzamosan itt mulat. Innét még a vadászatok alkalmából is keltezi okmányait. A két hely közt átvivő úton gyakran megy Besztercebányán keresztül és időz és mulat a városban is ¹⁾.

Ezen időtájt 1350 körül kezdi, úgy látszik, Lajos építtetni a zólyomi mai újabb várat is. Mert a régi zólyomi vár a város feletti magas hegyen, a mostani pusztavár helyén állott. Mily költséges volt már ekkor a királyok itteni tartózkodása a bányavárosokra nézve, mutatják Selmecebánya jegyzőkönyvei részletes feljegyzései ²⁾.

Zsigmond uralkodásával mind nagyobbodnak e költségek. S ezen bővebb feljegyzéseik által élénkebben lépnek már előnkbe az események is.

Zsigmond 1382-ben Zólyomban nagy kíséretével megjelenvén, itt fogadja a lengyelek hódolatát is, s megy velök innét magyar hadaival Lengyelországba. 1388-ban júl. 13. és 1391-ben júl. 15., valamint 1401. novemberben és 1403-ban ismételve itt a zólyomi várában, míg 1403. ápril 13. Korponán és jún. 13. Besztercebányán is találjuk ³⁾. Valószínűleg ezen korszakból szólnak már a besztercebányai jegyzőkönyvek azon sűrűbb feljegyzései, mikép járnak a bíró s esküdtek Zólyomba, visznek egyre ajándékokat s vendégelik a tárnokokat, s a királyi kíséret főbb embereit. 1390-ben martius végén Kanizsai tárnoknak így nagyobb összeg pénzt, csak bor mintegy 50 ftára, és 31 köből zabot fizetnek. Hasonlón Stibornak Korponára, talán midőn már a lengye-

³⁾ Ráth királyok tartózkodási helyei 57, 78. s a köv. okmánya in venatione.

²⁾ Kachelmannál Ung. Bergb. 72 és 82. közölve.

³⁾ Ráth utazások i. h. és Kachelmann i. h.

lekkel Zsigmondhoz hódolni jött, vagy 1404-ben, midőn Zsigmond is Korponán, s innét Beszterczebányára készülöben volt, visznek öt lovat, kíséretének, szolgálóinak zabot, bort ¹⁾. De a kiszakgatott s elégett jegyzőkönyvek ezen fennmaradt töredékjegyzetei a nagy költségeknek csak egyes kisebb részletei tételeit tarthatták fenn. A selmeczbányai teljesebb feljegyzésekből tudjuk, hogy 1393-ban Zsigmondnak itt mulatása a városnak 3000 vörös és 14 arany forintba került, a húson, baromfin, és boron kívül ²⁾.

Midőn azért 1404. és a következő 1405. évben is húzamosabban mulat Beszterczebányán és vidékén: Zólyomban, Lipcsén, Véglesen, mind két évben a nyár, ősz és tél egy részét folytonosan vagy mindegyre visszatérve itt töltvén, a város a királyi udvartartás által erősen igénybe volt véve. Zsigmond ekkor más-kép is, mint rendesen, nagy pénzszerzésében lévén, Beszterczebányán 1404. januar 5-én ezer aranyforintot vett fel kölcsön vagy előlegesen Druslin Péter körmöczi bányagróftól, utalványozván számára kárpótlásul a város befolyó jövedelmeit ³⁾.

Az ily királyi megszállás és fogadás a városokban, a mily nagy ünnepélyekkel, oly tetemes költségekkel járt. Az ország törvényei, városok statutumai, mint például a budai törvénykönyv, egyenesen meghatározzák nemcsak mikép kell a királyt fogadni a megérkezés alkalmával, hanem mily ajándék járt neki és kíséretének. E szerint az érkező király elébe, úgymond, férfi és asszony, öreg és fiatal egyházi menetben, a papsággal és szerzetesekkel, égő szövétnekeket, zászlókat és ereklyéket víve megindul harangszó közt; a tanács a bíróval lóháton mennek fogadására ⁴⁾. Erre azután következtek az ajándékok. A városnak gyakran az adót több évre kellett ilyenkor előre lefizetni, vagy

¹⁾ L. az előbbi fejezetekben a jegyzőkönyvi idézeteket.

²⁾ Kachelmann i. h. 90.

³⁾ Kachelmann i. h. 92.

⁴⁾ Budai törvkönyv 31.: Wen — der kunig in herfahrten zeucht, oder reist: Man u. Weib, iung und alt, mit der Priesterschaft von allen Kirchen und Klostern erbarlich geziert, in einer process mit fanen und heiltumb und mit prinnenden kerzen sullen im hingegen gen stb. — Más külföldi városokban ekkor például Zsigmondnak bevonulása alkalmával ellenkezőleg a tisztességes nők nem mentek elébe. L. Kriegk Deutsch. Bürgerthum 263—4.

hogy az a felajánlott rendkívüli nagy ajándékok s összegek fejében, melyek az adót rendesen jóval felülhaladták, különös kegyelemből elengedettett ¹⁾. Erre következtek a királyi udvarmester, a pohárnok, asztalnok, ajtónálló, lovászmester, sőt a szakácsok, az inasok és kocsisok számára járó ajándékok ²⁾.

Besztercebánya jegyzőkönyveiben ezen korból a XIV. századból vagy a XV. elejéről fordul elő egy ily számla-töredék, mely még a király kocsisának adott 11 denár, a királyné szeke-resének 6, az ajtónállóknak fizetett 12 denár beírásával végződik, mert kiszakadt eleje már hiányzik. Ugyanakkor a királyi ház gondnoka még külön kapott sáfrányra. S a tárnok 40 forintára ivott, úgymond, nálok mintegy kétszáz pint bort ³⁾.

Ezen költségek miatt a városoknak többször pénzt kellett másoktól felvenni, vagy előlegezni. És Besztercebánya bírája Ádám 1390. körül ismételve előlegezett ezen látogatások alkalmával nemcsak a tárnok számára bort a városnak, hanem pénzt is ⁴⁾.

Az ily mind költségesebb fogadások, Zsigmondnak gyakran ismétlődő látogatásainál a kevésbé tehetős városokra nézve majdnem elviselhetlenek voltak. A városok panaszaira Zsigmond alatt, éppen ekkor 1405. április 15. országgyűlésen, mielőtt júliusban ismét Besztercebányára ment volna, szabályoztatott

¹⁾ Hasonlón a külföldön Németországban és más felé. Lásd Kriegk. Frankfurt. Zustände 7.

²⁾ A budai törvénykönyv 34. és köv. az ezeknek járó szokásos ajándékok. S ezek az országos törvényben.

³⁾ Id. jegyzőkönyv — — — regis 11. denar. Currifero reginae 6 denar. Item janitoribus regis et reginae 12 den. Item procuratori pro croco. Magistro tavernicorum regalium quando apud nos bibit CC. Adami in vino (Ádám bírótól vett 200 pint?) pro 40 florenis per 40 grossos. Item tres florenos quando domina Frankin erat in civitate. Ez vagy Frank vajda neje, vagy talán azon familiaris reginae Frank de Pukur neje volt, kit még 1442-ben is Erzsébet királyné az adó és ajándékok beszedéseért küldözött a bányavárosokba. (Lásd Kachelmann III. 43).

⁴⁾ Az előbbi jegyzetben említők a bort. Egy más feljegyzés a város jegyzőkönyvében mondja: hogy a város már 1390-ben 5 arany forinttal is tartozott Ádám bírónak: A. D. 1390. feria post festum S. Jacobi civitas tenebatur Ade iudici V. flor auri.

a fogadás költsége, az ajándékok ára, száma és minősége. ¹⁾ E szerint a királynak csak két étkezésre valót tartoztak bőven szolgáltatni. Az udvariak körül csak a lovászmesternek járt a város összes szúcseitől egy bunda, a zablakészítőktől egy zabola s így tovább a többi mesteremberektől. Ellenben más udvari tisztviselők és szolgáltnak misem járt.

Sőt a szegényebb városok egészen is minden ajándéktól felmentettek. Így menti fel épen ekkor Zsigmond, Beszterczebányáról menet, Breznóbánya városát is meglátogatván, ezt az udvari kíséretének járó ajándékok szolgáltatásától.

A királynak Beszterczebányán és vidékén, Zólyomban, Lipcsén, Véglesen látogatásai azonban azért 1405-ben is és 1406-ban megint egyre ismétlődnek. Ezentúl azonban csak 1419-ben és 1423. találjuk Zólyomban, 1424-ben már nejének Borbála királynénak, kivel előbb is Beszterczebányát látogatta volt, adja át a zólyomi váruradalmakat, a királyi és bányavárosok jövedelmeit. A királyné itt 1428. Zólyomban hadat hirdet a Csehországban fellázadt husziták ellen. ²⁾

Ezentúl a bekövetkezett trónviszályok és pártversenygések nyugtalan idejében a bányavárosok s velők Beszterczebánya is egyszerre mozgalmasabb ugyan, de szomorú körülmények közé jutnak.

A behívott cseh zsoldos hadak ellen egy ideig Beszterczebánya is küzd. Úgy látszik Rozgonyinak a cseh Prokopon és Prokupeken vett lipői győzelmében Beszterczebánya polgárainak és kiváló része volt. A város jegyzőkönyve töredékeiben előfordúlnak a Prokop seregei kikémlésére küldött örök, előőrsök, vagy kémek költségei. ³⁾

Mivel azonban Erzsébet királyné által a Giskra vezérlete alatt 1442-ben felfogadott cseh zsoldosok leginkább a bányavárosokra voltak utalva, e városokkal Beszterczebánya kénytelen volt majd együtt, majd az ellennel szövetkezve érdekeit védeni.

¹⁾ Előbb idézett Budai törv. kv. 35. és Codex Juri Tavernicalis 13. Kachelmann Gesch. d. Bergb. III. 28. Hasonlón a külföldön is. L. Gaupp Deutsche Stadtrechte des Mittelalters I. 39, 74.

²⁾ Ráth i. h. Kachelmann i. h. 92.

³⁾ J. vár. jegyzők. Speculatoribus quando Procopius erat in Lipovia centum et XI. grossos.

Ezen helyzetben többnyire váltsággal sikerült a városnak a nagyobb hadveszélyt magától távoltartani.

Csak mire Hunyadi János mint az ország kormányzója 1450-ben seregei élén jön Körmöcz, Besztercebánya és Zólyom alá, innét a befészkelődött cseh rablókat ¹⁾ tüzzel perzseli ki, érte a vidéket nagyobb hadvész.

Mátyás király még folytatva a cseh zsoldosok ellen a háborút, miután már fővezérök Giskra is meghódolt neki, jön 1465. Besztercebányára, hogy a felső vidékeken lévő maradványaikat az általa először szervezett álló hadseregeibe besorolja s az ellenállókat teljesen kipusztítsa.

Ezt végrehajtva s a csehek kiirtása által az egész vidéket rablásaiktól megszabadítva, már hatalma s uralkodása magaslatán volt, midőn 1478. Besztercebányát nejével Beatrix királynéval ismét újra meglátogatta. Mint udvari történetírója Bonfinis beszéli, a finom ízlésű olasz szarmazású királynét, ünepélyes utazásokkal mulattatva, vitte az ország szebb és nevezetesebb városai látogatására, hogy azokat néki bemutassa. Fényes kísérettel jöttek Besztercebányára, az országnagyjaival, megtekintvén, a bányákat, a zuzodákat, örlőmalmokat s olvasztókat ²⁾.

Ekkor történt, hogy a király, a város szép tere közepét elfoglaló nagy áruház, árucsarnok vagy csak vásárbódék lehordását elrendelte. A jó ízlésű király nem tűrte talán, hogy a várostér szép házsorának kilátását, melyre a királynéval és kíséretével ablakából kitekinthetett egy gátolja, mit csak nagy árú vagy tözsde-csarnok, ellenezhetett. Mert a kisebb bódék kevésbbé állták volna útját, s a várostanácsának sem lett volna e miatt a királyi rendeletre szüksége, mely eziránt városi levéltárában olvasható ³⁾.

¹⁾ Így Bohemi latrones nevezi őket már az 1448-diki országgyűlési felirat.

²⁾ Bonfinius dec. IV. lib. V. 600 és Baksai Chronologia 1478. az Appendixben.

³⁾ Városi levéltár 10. csomag 8. szám. Hosszú fabázzról van ugyan szó, melyben hús, zöltség stb. árúztatott, (lásd Kachelmann III. 113. véleményét is). De e mellett hasonlóan áruház lehetett, mint a német városok ily kereskedő házai például a kölni híres Gürzenich, melyek eredetileg hasonlóan faszerkezettel épültek.

Ezen alkalommal vehette át Beatrix királyné a nászadományúl nyert Zólyomi várnak s a hét királyi banyavárosnak, melyek közt Besztercebánya is volt, jövedelmei birtokát.

Mátyás király is ügylátszik ekkor vagy hogy már Besztercebányán előbbi mulatása alkalmával szerzett magának itten dúsz rézbányákat. A Fuggerek egyik bányatisztje, factora, Thurnschwamb, később budai polgár, beszéli mintegy félszázaddal később, a már is részben ügylátszik mesésen hangzó hagyomány után, hogy Schweingrettel nevű besztercebányai gazdag bányabirtokos nagy bányavállalatai által tönkre jutva, innét kivándorolt és mint bányamunkás tengett. Fia ki hasonló módon kereste Besztercebányán élelmét, de atyja bányaira jogát fentartotta, mire a rézbányák dúsan jövedelmezni kezdettek, atyját a visszajövetelre és bányái visszafoglalására bírta. Midőn azonban jogait elhagyott bányáikra most újra érvényesíteni törekedtek, a várossal hosszas pörbe keveredtek. A királyhoz folyamadván, Mátyás szintén saját előnyére igyekezett volna, úgy mond, a keresetet fordítani, és megszerezte tőlök bányáikat ¹⁾. Mátyás egy ideig a tárnok által kezeltette ezen bányákat. Majd János fiának hagyta ²⁾, ki egy ideig tisztjei által a rézkereskedést s a bányaművelést itt nagyban üzte, mint Besztercebánya számkönyvei tanúsítják, feljegyezve a nagy összegeket, melyeket János herczeg a városnak bányadij fejében fűzetett ³⁾.

Ugyanekkor jutottak úgy látszik, Mátyás király kincstárnoka, és mint kikeresztelkedett zsidó, a királynak komája és kegyencze Hampo Ernest is és fia, azután Peckenschläger János püspök, Mátyás behozott kedves embere, valamint az akkori kamara gróf Mühlstein Vid a besztercebányai dúsan jövedelmező rézbányák birtokához, s a rézzel való jövedelmes kereskedéshez. Utóbb azonban mind János herczeg, mind a Hampók bányáikat a betlenfalvi szepesi Thurzóknak adták haszonbérbe. Ezek

¹⁾ Lásd Engelnél f. i. h. I. 192. Hogy ezen időben a Schweingrettel család nem csak Besztercebányán, hanem Selmecezen is előjön, hol Miklós akkor író volt. Lásd Kachelmann Gesch. III. 93.

²⁾ Thurnschwamb. e. i. h.

³⁾ Az 1482. utáni számkönyvekben többször: Item von des Herzogs Hans Handler 159 fl.

vétel által megszerezvén 1493-ban a besztercebányai akkori legdúsabb rézbányabirtokosok a Gloknitzerek és Königsbergerek s a Szatmári testvérek, mindannyian az előbbi századokban nevezett szepesi Tilmannok és Jungok örökösei bányáit, a réztermelést és kereskedést nagyobb részt ekkor kezökbe kerítették.

Mire Mátyás halálával Ulászló az özvegy királyné Beatrixnak, a bányavárosok s a zólyomi vár birtoka megváltása fejében tett 200,000 forint követelését nem volt képes kielégíteni, a pénzt a Thurzók előlegezvé, nekik köttetett le zálogban a többi bányavárossal Besztercebánya is. Egyszersmind sógoraik az augsburgi] híres tőzsér és rézkereskedő Fuggerek vették ki velök e pénzműveletekre egyesülve ekkor 1494ben Besztercebányán a királyi bányákat is.

A város ez által a hatalmas pénzemberek kezébe került, s idővel jóléte azok nyomása alatt mindinkább szenvedett. De ez már a jövő korszakba esik.

Egyelőre azonban a város réztermelése és kereskedése nagy lendületet nyert. A Thurzók királyi engedélyt kaptak az első rézhámor felállítására. Mert eddig csupán a nyers fekete réz vitetett ki. Majd még inkább értékesíteni kezdék a rezet az által, hogy ezüst tartalmát is jobban kiolvasztva elválaszták.

A város általában mind láttuk e korszakban mindinkább emelkedőben volt és Felső Magyarország egyik legvirágzóbb kereskedelmi helyévé lön. Nagy vásártéren állott, mint halljuk, híres áruháza vagy csarnoka. Élénk ipara, melynek kezdetét s emelkedését már lejjebb szemléltük és annak virágzásáról, keresett czikkeiről, még lejjebb is hallunk, — a környékén virágzó földmivelés, az alfölddel a felföldet közvetítő főutvonolai, az ország egyik leglátogatottabb fővárosává tevék.

Ez irányban jelentékenységet annyira fentartotta, hogy a dúsabb bányaáldás szüntével is még sokáig a legnevezetesebb hazai ipartelepek egyike maradt.*)

*) Befelezését jövőre.